

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

**5110800-TASVIRIY SAN'AT VA MUHANDISLIK GRAFIKASI
TA'LIM YO'NALISHI**

**RANGTASVIR
FANIDAN**

O'QUV - USLUBIY MAJMUA

Muallif: dotsent X.E.Sultanov

CHIRCHIQ-2019

III. AMALIY MASHG'ULOT MATERIALLARI

1–modul. Xolis fonda 2–3 geometrik jismdan tuzilgan sodda natyurmortni grizayl texnikasida ishlash.

Mashg'ulot turi: Naturadan rasm ishlash.

Tasvirlash vositalari: Akvarel bo'yog'ining bir xil rangi, №8–№14 o'lchamdagi mo'yqalamlar, torshon qog'ozi, planshet, bo'yoq uchun palitra, suv uchun idish.

Reja:

1. Rangtasvir haqida tushuncha. Realistik rangtasvirning maqsad va vazifalari.
2. Amaliy ish va uni bajarish bosqichlari:
 - 2.1. Kerakli tasvirlash vositalarini tanlash. Kompozitsiyani qog'oz yuzasida joylashtirishni o'rganish.
 - 2.2. Ishni bir xil rangda boshlash. Tus jihatlarini aniqlash.
 - 2.3. Soya yorug' jihatlarini, rang berish usullarini o'rganish.
 - 2.4. Kompozitsiyadagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash
 - 2.5. Asl nusxaga o'xshashligini ta'minlash, umumlashtirish, yakunlash.

Izoh: tasvir vatmanning yarmida bajariladi. A–2 format.

Tayanch iboralar: *Akvarel, qog'oz, vatman, grizayl, blik, yorqinlik, rang–tus, xromatik rang, axromatik rang, natyurmort.*

Baholash mezonlari va ko'rsatkichlari

Qurish, joylashtirish	Shakl, hajm nisbatlarini to'g'ri topish	Soya–yorug' munosabalarini to'g'ri topish	Tus nisbatlarini topish	Umumlashtirish, yaxlitlash, yakunlash ishlari	Jami
1	1	1	1	1	5

Rangtasvir haqida tushuncha. Realistik rangtasvirning maqsad va vazifalari.

3500 yillar oldin inson kitob yozish va unga rasmlar ishlashni boshladi, bu bilan u akvarel rangtasviriga asos solganligini bilmas edi. Yozishda qo'llanadigan Cuperus-papirus o'simligini topib, misrliklar bunga birinchi qadamni tashlagan edilar. oxiratda yer yuzida nima qilganligini ollohga ko'rsatishlari uchun bu yaratilgan kitoblarni uning mualliflari bilan ko'mishgan. Bu kitoblarga rasm ishlashda jigarrang uchun tabiiy oxra va siena, qizil rang uchun kinovar, qora rang uchun kuydirilgan iva, oq bo'yoq uchun gips kabi minerallar asosida yaratilgan shaffof bo'yoqlar ishlatilgan edi. Bu bo'yoqlar tuxum sarig'i va gummiarabik bilan qo'shib tayyorlanib, suv bilan ishlatilar edi. Boshqacha qilib aytganda bu hozirda biz ishlatib kelayotgan akvarel bo'yog'i edi. Yuqorida aytib o'tilgan ilk akvareldan hozirgi zamonaviy akvarel bo'yog'idan shakli, rangi va janrning asosiy xususiyatlari ancha o'zgarganligini kuzatish mumkin, lekin bo'yoqning tarkibi o'shaligicha qolgan. Juda ko'p mashhur rassomlar qatorida taniqli Battista Jovanini ham akvarelning xususiyatlaridan mohirona foydalangan. Battista Jovannining

chizish usuli qiyin ko'rinisa ham o'rgansa bo'ladigan jihatlari ko'p. Rassomning asarlari yengil chizilgan chiziqlar suvli mo'yqalamda yuvish yo'li bilan birga olib boriladi. Uning chizmatasvirlarini unga yaqin bo'lgan tugallangan mo'jaz rangtasviri bilan solishtirsangiz ajoyib, nafis chiziqlarning o'zidayoq rassom kompozitsiyaning asosiy ilk g'oyasini ifodalab qo'yganining guvohi bo'lasiz.¹ Zamonaviy ta'limda ham rangtasvirni o'rgatishning ilk bosqichlarida akvarel bo'yog'ida ishlashni o'rganishdan boshlanadi. Unda rassom uchun eng kerakli bo'lgan soya-yorug', rang-tus munosabatlari, asosiy rang, qo'shimcha ranglar haqidagi dastlabki tushunchalar shakllantirilib boriladi.

Tusni aniqlashda yo'l qo'yilgan xato noto'g'ri rang berishga olib keladi, shuning uchun tusni to'g'ri idrok qilish rassomning asosiy vazifasi sanaladi. Bundan ham ko'rinib turibdiki rang va tus o'zaro bir-biriga bog'liq tushunchalardir. Rassom uchun asar yaratishda shakl bilan birga (ranglar) ifoda ham muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birgalikda yaxshi asar yaratish uchun maqsadning o'zi yetarli emas (eng yomon san'at asarlari jiddiy kishilar tomonidan yaratilishini esdan chiqarmaslik lozim). San'atda yaxshi g'oya va jiddiy maqsad bu yutuq emas. Asar yaratish uchun ular muhim hisoblanmaydi.

Eng muhimi bu g'oyani rangda ifodalash. Inson bajargan har bir ijodiy ish bu qandaydir darajadagi bir asar. Badiiy asarning o'zi qanday muammo ifodalaganligidan qat'iy nazar "alohida asar" sifatida e'tiborga molik bo'lishi kerak.²

Bo'lg'usi rassomlar uchun yana shuni bilib qo'yish foydaliki, yorug' kunda mashq qilgan ko'z rangning 180 tusini, to'qligining 10 pog'onasini farqlay oladi. Tafakkuri kamol topgan inson ko'zi rang tuslardan taxminan 360 tasini farqlay oladi. Ranglar axromatik va xromatik ranglarga bo'linadi. Axromatik (oq va qora) ranglar faqat o'zaro tus nisbatlari bilan bir-biridan farqlanadi. Xromatik ranglar deganda barcha rangli bo'yoqlar tushuniladi. Bu ranglarning yorqinligi axromatik rang bo'lgan kulrangdan boshqachaligi bilan farqlanadi. Agar bir xromatik rangga kulrang qo'shilsa, u xira tortib, och-to'qligi o'zgaradi. Ranglar iliq yoki sovuq ranglar bo'lishi mumkin. Shuningdek natyurmort ishlash jarayonida yana qarama-qarshi ranglarga ham duch kelamiz. Har qanday axromatik rang to'q ranglar orasida ocharib ko'rinisa, och ranglar orasida esa to'qlashib ko'rinadi. Bu tus kontrastlari deyiladi. Yonidagi rang ta'sirida rang tusi o'zgarishi rang kontrasti deyiladi.

Xromatik rangning yorqinligi axromatik rang bo'lgan kulrangdan boshqachaligi bilan farqlanadi. Agar bir xromatik rangga kulrang qo'shilsa, u xira tortib, och to'qligi o'zgaradi.

Yorqinlik xromatik va axromatik ranglarga tegishli sifatdir. Uni oqishlik bilan adashtirmaslik kerak (narsalar, buyumlarning rang sifatleri).

¹ Barrington Barber. *Advanced DRAWING SKILLS a course in artistic excellence*. The Publishing House, Bennetts Close, Cippenham, Slough, Berkshire SL1 5AP, England. 2003/s-27

² Suzanne Brooker *The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water*. Published in the United States by Watson-Guption Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. s-18

Odatda musavvirlar yorqin bo‘yoqlar nisbatini tuslar nisbati deb atashadi. Asarda aks etgan yorqinlik bilan rang tuslarini, yorug‘ – soya bilan ranglar tizimini adashtirmaslik kerak. Tasvir yorqin tuslar chizilgan deganda avvalo yorqin bo‘yoqlar nisbati ko‘zda tutiladi.

Axromatik ranglar: ya‘ni oq, kulrang va qora ranglar faqat yorqinlik bilan tavsiflanadi. Yorqinlik bo‘yicha farqlar ba‘zi ranglarning ochroq, ba‘zilarining esa to‘qroqligidadir. Buyum shakli sirtidagi ranglarning har xil nozik turlanishi, tus o‘zgarishlari natijasida ularning hajmini kuzatamiz, bizdan qanday darajadagi uzoqlikda joylashganligini his qilamiz, shu bilan masofa, perspektiva haqida tushunchaga ega bo‘lamiz. Buyumlardagi tuslarni ko‘rish va ajratish ranglarni aniqlashga qaraganda ancha qiyinroq. Tuslarni yaxshi ajratishga o‘rgangan rassom xilma – xil ranglar, ularning och to‘qlik darajada turlanishini ko‘ra olish, his qilishda qiynalmaydi.

Shubhasiz, realistik rangtasvirda tus hal qiluvchi muxim ahamiyatga ega. Tuslarni o‘rganish uchun boshlovchi rassom avvalo bir xil ranglar (grizayl)da ranglavhalar bajarishni mashq qilishi kerak. Ranglavha (franzuzcha etude – o‘rganish; mehnat, naturadan bajarilgan ma‘nosida) – bu rassom o‘zining kasbiy ko‘nikmalarini takomillashtiradigan, tasvirni jozibali, haqqoniy tasvirlash mashqi hisoblanadi. Bu mashqlar yosh rassomlarning rangda ishlashdan oldingi tayyorgarlik bosqichi bo‘lib, rangtasvir texnikasini egallashda juda katta foyda beradi. Grizayldagi och va to‘q tuslarda ishlash akvarel rangtasvirining cho‘qqisi desa ham bo‘ladi. Bu usulda mustaqil mashqlar bajarish natijasida tez orada bu akvarelning kutilmagan toza, nozik ranglarda tuslanishini ko‘rib, bu g‘aroyib texnikada ishlab shuncha mehnatingiz besamar ketmaganligiga o‘zingiz iqror bo‘lasiz³. O‘quv jarayonini bochqichlarga ajratish bilan tus nisbatlarini o‘rganish muammolarning echimini topish mumkin: rangtasvir mashg‘ulotlaridagi birinchi bosqich – bu kartinadagi tuslar nisbatini aniqlash va ishlov berish, ya‘ni berilgan vazifani “grizayl” texnikasida bajarish hisoblanadi. Shuning uchun o‘quv jarayonida talabalarga grizayl texnikasida ishlashni o‘rgatish maqsadida bu mashg‘ulotlar o‘quv dasturlariga kiritilib, bu vazifalarni bajarish talabalar uchun shart qilib belgilab qo‘yilgan.

Xolis fonda 2–3 geometrik jismdan tuzilgan sodda natyurmortni grizayl texnikasida ishlash.

Qog‘ozning oq yuzasi va rangning eng ochdan to eng to‘qqacha bo‘lgan tuslaridan foydalanib rassom tasvirlanayotgan buyumning nafaqat shakli balki hajmi, yorug‘–soyasi, fazoda joylashishi va har bir materialning o‘ziga xos xususiyatlarini ifodalashi mumkin.

³ Aggy Boshoff. *Oil-painting Workshop*. First American Edition, 2006 Published in the United States by DK Publishing, 375 Hudson Street, New York, New York, 10014 54-6er

Grizaylda rangning ahamiyati yo‘q, unda buyumning faqat tusi hisobga olinadi. Biz akvarelda grizayl ishlashning bosqichlarini ko‘rib chiqamiz.

Birinchi bosqich.

Birinchi bosqichda albatta komponovkadan boshlanadi. Boshlang‘ich eskizda komponovkaning vertikal, gorizontaal, kvadrat kabi har xil variantlarini bajarib ko‘rish mumkin. Qachonki eskizda kompozitsiya haqida bir to‘xtamga kelgach, asosiy formatda ishlashga o‘tish mumkin. Asosiy formatda qo‘yilgan natyurmortdagi buyumlarning umumiy ko‘rinishi belgilanib, keyin alohida buyumlar topilgan katta yuzada joylashtirib chiqiladi. Bunda har bir buyumning yonidagi jismlarga nisbati,

ulardagi burchak qiyaliklari, doira yoki oval shakllarining o‘zaro nisbatlari sinchiklab o‘rganib chiqiladi.

Ikkinchi bosqich.

Perspektivadagi asosiy tekisliklar shuningdek buyumlar joylashgan tekislikni belgilanadi. Maydalab ishlamagan holda har bir buyumning xarakterli xususiyatlarni, joylashgan o‘rnini, barcha buyumlarning o‘zaro nisbatlarini Uchinchi bosqich.

Bu bosqichda ranglar echimiga ishlov berib boriladi. Natyurmortning eng to‘q va eng och qismlarini aniqlashtiriladi. Natyurmortning qanday yoritilganligiga e‘tibor berish juda zarur. Katta yuzadagi umumiy yorug‘ va soya joylarni topib borilib, avval soya qismlariga ishlov beriladi. Yorug‘ va soyalarni ishlash bilan buyumlar hajmini berish mumkin. Ranglar bilan ishlashda rangni yaxlit berishga harakat qiling.

To‘rtinchi bosqich.

Ishni katta va yaxlit rang nisbatlarida ishlashni davom ettiring. Natyurmortdagi kenglik, fazoviy perspektivani ifodalash uchun birinchi plandagi ranglar qarama–qarshiligini kuchaytirib,

buyumlarni aniqroq tasvirlang, orqa plani yengillashtirib, ba'zi joylarini ochartirish mumkin. Shu yo'l bilan kompozitsiyadagi fazoviy bo'shliqni ifodalanadi. Faqatgina buyumlarning tusiga emas, balki hajmi, shakli hamda uning materialini ham berish uchun diqqatingizni jalb qiling.⁴

Akvarelda rangtasvir ishlash uchun asosiy mo'yqalamlar.

Bu yerda mo'yqalam turlari, ma'lum vazifalarni bajarish uchun qanday mo'yqalamlarni qo'llash mumkinligi haqida umumiy ma'lumotlar beriladi. Kuraksimon mo'yqalamda to'g'ri shaklli keng rang surtmalari, kichik dumaloq mo'yqalam o'tkir uchlari bilan esa ingichka chiziqlarni ifodalaymiz. Oldimizga qo'ygan bunday vazifalarga qarab ma'lum o'lcham va shakldagi mo'yqalamdan foydalanamiz.

1- dyumli yassi mo'yqalam;

Kuraksimon mo'yqalam uchlari keng va yassi shaklga ega bo'lib katta yaxlit rang surtmalari qo'yish uchun qulay. Katta yuzalarni yopishga xizmat qilganligi uchun undan rangtasvirda juda ko'p foydalaniladi. Bu mo'yqalamda bajarilgan rang surtmasi keng chiziqlar hosil qiladi. Uning uchli yon tomoni bilan ingichka chiziqlarni ifodalash mumkin.

10 - dumaloq mo'yqalam;

Katta dumaloq mo'yqalam esa boshqa vazifani bajaradi. U bilan tezlikda yaxlit shakllarni qurish mumkin va suyuq, organik chiziqlarda burama va uzluksiz shakllarni ifodalashga mo'ljallangan.

7 yoki 8 - raqamli o'rtacha dumaloq yoki kuraksimon V-Inch mo'yqamlari;

⁴ Sultanov X. "Rangtasvir" (grizaylda ishlash). Metodik qo'llanma. T.-2014. 8-9 -b.

O'rtacha o'lchamdagi mo'yqalamlar murakkab shakllar va qirralarni ma'lum darajadagi aniqlikda ifodalash uchun qulay, lekin ulardan ko'ra kichikroq mo'yqalamlarda bunday vazifalarni yanada nozik va aniqlikda bajarish imkoniyati ko'proq.

3 yoki 5 - raqamli unchalik katta bo'lmagan dumaloq mo'yqalam yoki Layner;

Rangda nozik chiziqlarni ifodalashda unchalik katta bo'lmagan dumaloq mo'yqalamlardan foydalaniladi. To'g'ri burchakli shakllarni ifodalash uchun

asosiy katta yuzalar rang bilan yopib olingandan keyin qirqilgan uzun mo'ynali dumaloq mo'yqalamlar ko'proq qo'llaniladi. Bu egiluvchan mo'yqalamlar yordamida jonli chiziqlarni ifodalash mumkin.

Qo'llaniladigan mo'yqalam turlari sharhi bilan ularda qanday natijalarga erishilganligi ta'kidlanmoqda.

Mo'yqalamlarni siz o'z imkoniyatingiz va hohishingizga qarab tanlashingiz mumkin.⁵

Yuqoridagi suratda chapdan o'nga – kuraksimon tekis, dumaloq va uchli ingichka mo'yqalamlar. Oldinga qo'yilgan vazifa asosida mo'ylarining shakli va uzunligiga qarab ularni tanlanadi.⁶

Pastdagi suratda ko'rsatilgan bu mo'yqalamlar shakli bo'yicha bir xil bo'lgani bilan ularning mo'ynalari har xil. Tepadan pastga, har xil mo'ynalardan yig'ilgan murakkab, olmaxon va samur deb atalsada boshqa jonivorlar mo'ynasidan

⁵ Frontz, Leslie. The watercolor course you've always wanted: guided lessons for beginners and experienced artists / All rights reserved. Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. Copyright © 2015 s. 19.

⁶ Frontz, Leslie. The watercolor course you've always wanted: guided lessons for beginners and experienced artists / All rights reserved. Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. Copyright © 2015 s. 20.

tayyorlangan mo'yqalamlar.⁷ Ular bir-biridan yumshoq, qattiqligi o'ziga suvni ko'p yoki oz shimib olishi bilan farq qiladi.

Akvarelda ishlash uchun mo'yqalamlar⁸

Akvarel bo'yoqlari

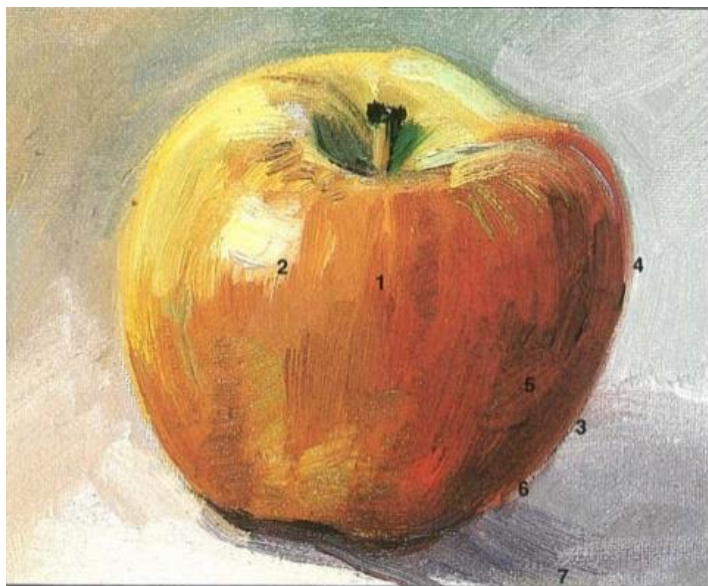

⁷ Frontz , Lesl i e. The watercol or course you've al ways wanted : gui ded l essons for begi nners and experi enced arti sts / Al l ri ghts reserved. Publ i shed i n the Uni ted States by Watson-Gupti l l Publ i cati ons, an i mpri nt of the Crown Publ i shi ng Group, a di vi si on of Pengui n Random House LLC, New York. Copyri ght © 2015 s. 21.

⁸Xalilov R. Akvarel. Izdatelstvo "Navruz". T- 2013: 20-27-betlardagi materiallardan foydalanilgan

Yorug'-soya ko'lamlari.

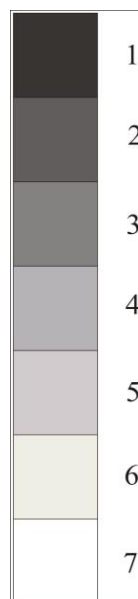
Rangtasvirda buyumlarni aks ettirish uchun - yorug'lik, uning shakli va hajmini ifodalash uchun - soya juda muhim. Rangning har xil tus ko'lamlari yordamida hajmini bera olishimiz mumkin. Uning bu xususiyati qalamtasvir va rangtasvir kompozitsiyalari yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bu fikrni tushunib olishimiz uchun ushbu suratni ko'rib chiqamiz. Buyumdagi mavjud rang ko'lamlarini ko'rish va tushunib etish maqsadida

kuzatish va taqqoslash yo'li bilan ushbu mashqni bajarib ko'ramiz. Oq va qora bo'yoqlar qo'shib hosil qilingan beshta qo'shimcha rang ko'lami har qanday buyum rangini ifodalash uchun etarli bo'ladi.

Har qanday narsaning chuqurligi va hajmi quyidagi bir qator rang-tus ko'lamlaridan iborat:

1. Yorug'lik; 2. shu'la; 3. soyadagi qismning ochlashib borishi; 4. refleks; 5. yarim soya; 6. shaxsiy soya; 7. tushib turgan soya.

Bu suratda buyumning hajmini ifodalash uchun qo'llaniladigan tus ko'lamlarini ko'rib turibsiz (belgilangan raqamlarga e'tibor bering). Xuddi shunga o'xshash tuslar ko'laminani aniqlash mashqini boshqa qog'ozda bajaring. Olma o'rnida boshqa rangdor meva (m-n:apelsin) tanlashingiz ham mumkin.⁹

⁹ Paramon Edisionis, «Curso Completo de Dibujo y Pintura Artistica». SA, Barselona, Ispaniya 1992: s 127

Mo'yqalamlarni hech qachon suvga botirilgan holatda qoldirmang. Bu uning ezilib, qiyshayishi, uchligining yo'qolishiga sabab bo'ladi.

Nazorat savollari

1. Akvarel bo'yoqlari qaysi san'at turida ko'p qo'llaniladi?
2. Akvarel bo'yog'i yaratilishiga qachon asos solingan?
3. Suvbo'yoq texnikasida tasvir ishlashda qanday ashyolar, ish qurollari zarur?
4. «Grizayl» nima?
5. Shu'la (blik) deb nimaga aytiladi?
6. Tasvirlash uchun qanday qog'iz turlari mavjud?
7. Qanday mo'yqalam turlari mavjud, akvarel uchun qanday mo'yqalamlar ishlatiladi?
8. Kamalakdagi ranglar nechta?

2–modul. Gipsli geometrik jismlardan tuzilgan natyurmortning rangtasvirini cheklangan ranglarda bajarish. (Akvarrel)

Mashg'ulot turi: Naturadan rasm ishlash.

Tasvirlash vositalari: Akvarrel bo'yog'ining cheklangan ranglari, № 8–№ 14 o'lchamdagi mo'yqalamlar, torshon qog'ozi, planshet, bo'yoq uchun palitra, suv uchun idish.

Reja:

Amaliy ish va uni bajarish bosqichlari:

1. Kompozitsiyani qog'oz yuzasida joylashtirishi o'rganish, fazoviykka e'tibor berish;
2. Rangda jismlarning soya va yorug' joylarini belgilab, tus jihatlarini topish;
3. Rang nisbatlarini topish;
4. Kompozitsiyadagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash
5. Asl nusxaga o'xshashligini ta'minlash, umumlashtirish, yakunlash.

Izoh: tasvir vatmanning yarmida bajariladi. A–2 format.

Tayanch iboralar: Cheklangan ranglar, torshon qog'oz, kompozitsiya, geometrik jismlar, konstruktiv tuzilish, perspektiva, obraz, buyum tekisligi, natyurmort qo'yilmasi.

Baholash mezonlari va ko'rsatkichlari

Qurish, joylashtirish	Shakl, hajm nisbatlarini to'g'ri topish	Soya–yorug' munosabalarini to'g'ri topish	Tus nisbatlarini topish	Umumlashtirish, yaxlitlash, yakunlash ishlari	Jami
1	1	1	1	1	5

Mashg'ulot turi: Naturadan rasm ishlash.

Tasvirlash vositalari: Akvarrel bo'yog'ining ikki xil rangi, №8–№14 o'lchamdagi mo'yqalamlar, torshon qog'ozi, planshet, bo'yoq uchun palitra, suv uchun idish.

Gipsli geometrik jismlardan tuzilgan natyurmortning rangtasvirini cheklangan ranglarda bajarish. (Akvarrel)

Akvarelda rangtasvir ishlash juda murakkab hisoblanadi. Har qanday yangi bo'lgan mashg'ulotga qo'l urilar ekan, maqsadga etish uchun inson har xil ko'zda tutilmagan qiyinchiliklar oqibatida bu mashg'ulotni keyingi safarga surish yoki umuman to'xtatishga harakat qiladi. Akvarelda ishlashni o'rganish uchun talabadan texnika,

ko'nikma, ko'p mehnat va sabr–qanoat bilan tinmay mashqlar qilishni talab qiladi.

Tasviriy san'atda ranglar muhim ahamiyatga ega bo'lib,

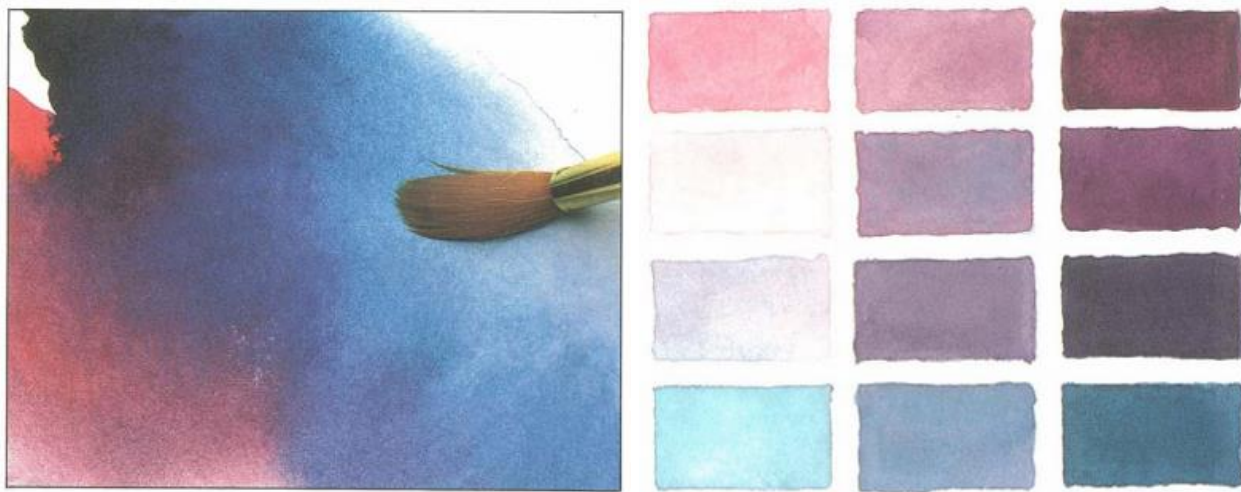

ularning xususiyatlarini quyidagicha: rang tusi... och to'qligi va to'yinganligi ajratish mumkin.¹⁰ Cheklangan ranglar yordamida mashqlar bajarish orqali akvarelning ushbu xususiyatlarini o'rganish rassom uchun juda foydali.

Bu mashg'ulotlar natijasida siz jozibador chiziq'lar va rang surtmalaridan mohirona foydalanish texnikasiga oid maxsus ko'nikmalarni egallash jarayoni q'anchalik tez yoki uzoq', engil yoki og'ir kechishiga baho bera olasiz. O'zida bunga nisbatan ishonch yuq'ori bo'lgan kishi maq'sadga tezda erishishi muq'arrar. Chizmatasvir va rangtasvirni o'rganishning yaxshi tomoni – bu kishidagi kuzatish, yaxlit ko'ra olish va ko'rinishdagi asosiyni tanlash badiiylashtira olish ko'nikmasini oshiradi.¹¹

Keyingi amaliy mashg'ulotimiz cheklangan ranglardagi akvarelda natyurmort ishlash mashqini ko'rib chiqamiz. Mavzumizda silindr, kub shar tasvirini rangdor fonda bajarish mashqini bajaramiz. Bu mashg'ulotda biz akvarelning ikki rangdan foydalangan holda foydalanamiz. Lekin bu ikki havorang va karmin (puntsov) rangdan qora va qog'ozning oqligini hisobga oladigan bo'lsak mashq jarayonida foydalanadigan yana bir necha xil rang–tuslar hosil bo'ladi. Bu bilan biz faqat mana shu ranglardagina ishlaymiz degani emas, bu ranglardan tashqari ikki rangni aralashtirish bilan bir necha tuslar ham hosil bo'ladi. mashq uchun quyidagi ashyolardan foydalanamiz.

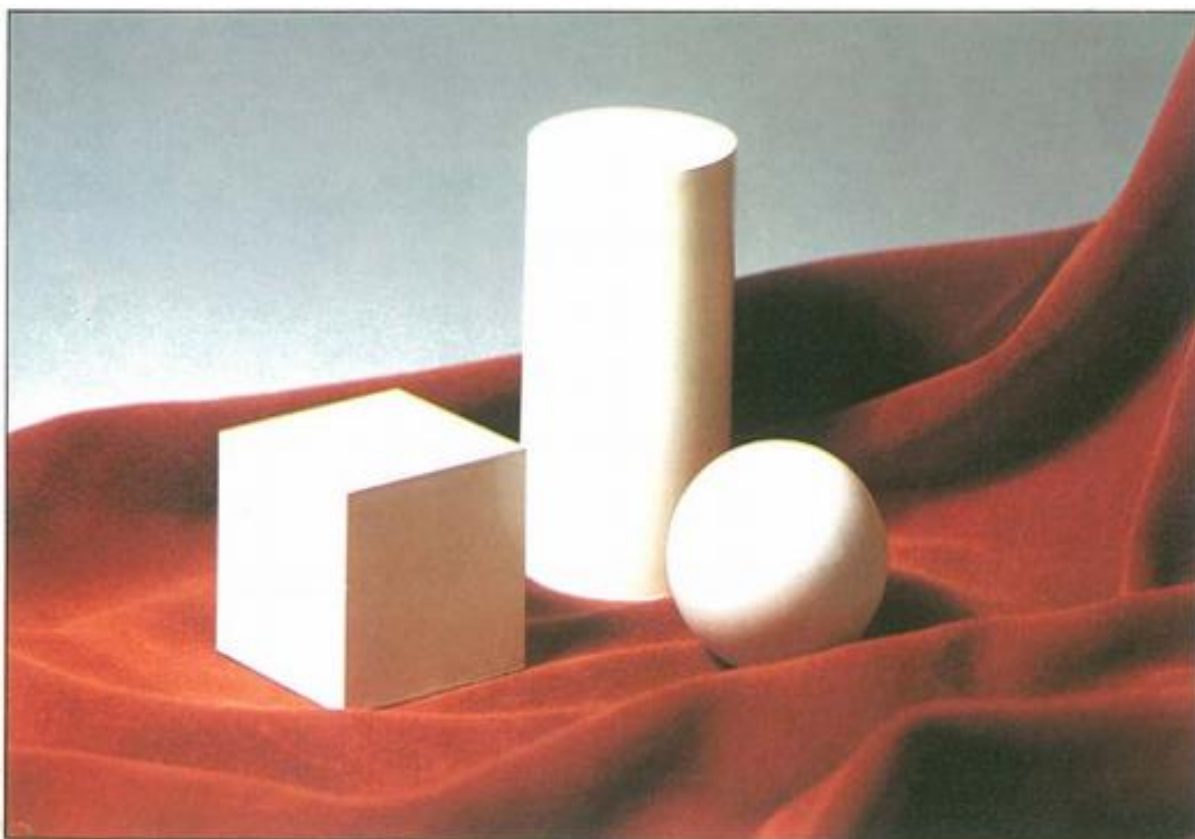
Tanlangan 2 xil bo'yoq rangi

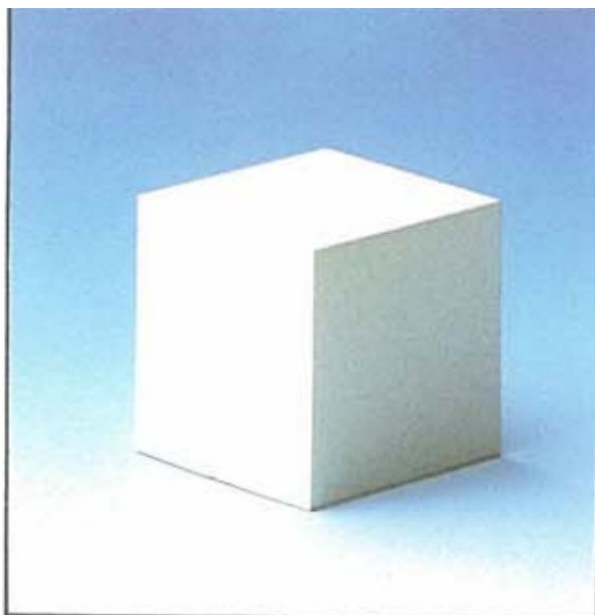
havorang va karminni qo'shib hosil qilinadigan tuslar

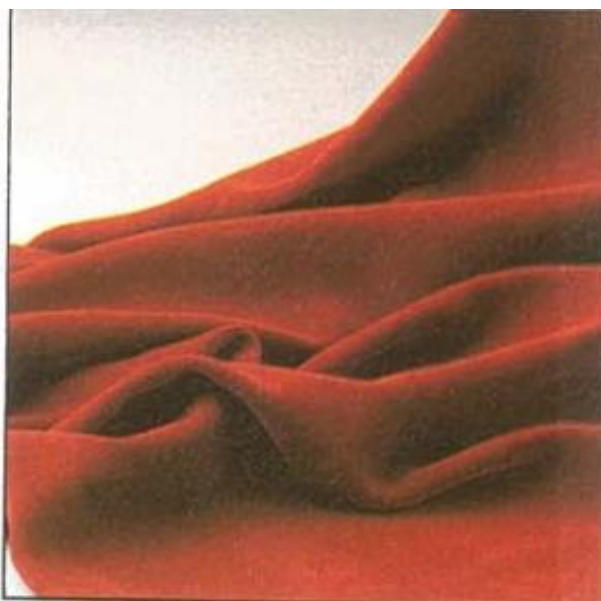
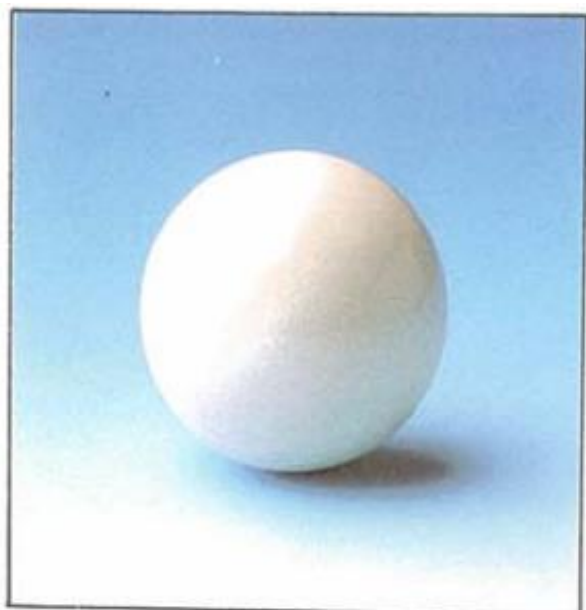
¹⁰ S.Abdirasilov, N.Tolipov, N. Oripova. Rangtasvir: Toshkent- "O'zbekiston" -2006/ 13 bet

¹¹ Barrington Barber. Advanced DRAWING SKILLS a course in artistic excellence. The Publishing House, Bennetts Close, Cippenham, Slough, Berkshire SL1 5AP, England.2003/s-15

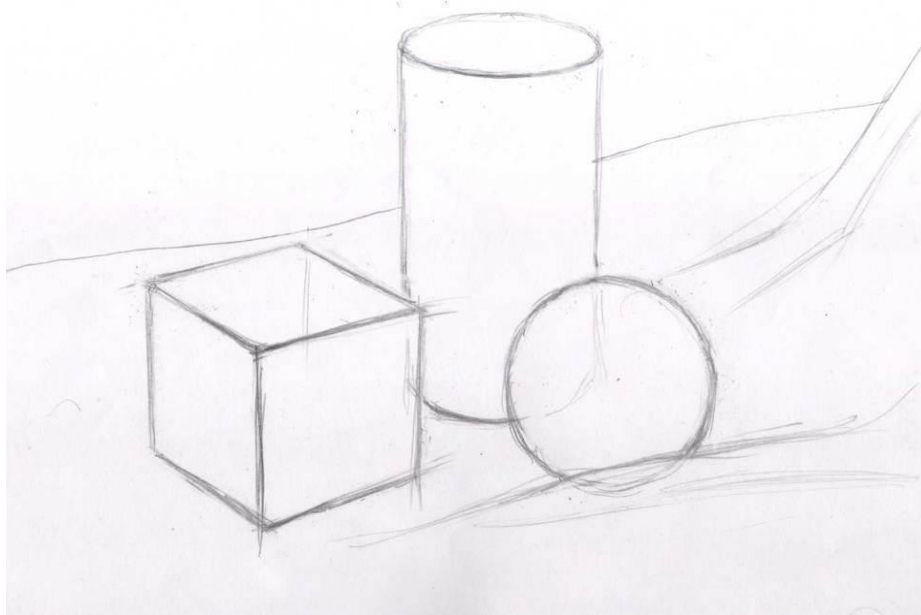
Natyurmort qo'yilmasi
Ishga kirishishdan oldin har xil variantlarda natyurmort kompozitsiyasini tuzib
chiqamiz.

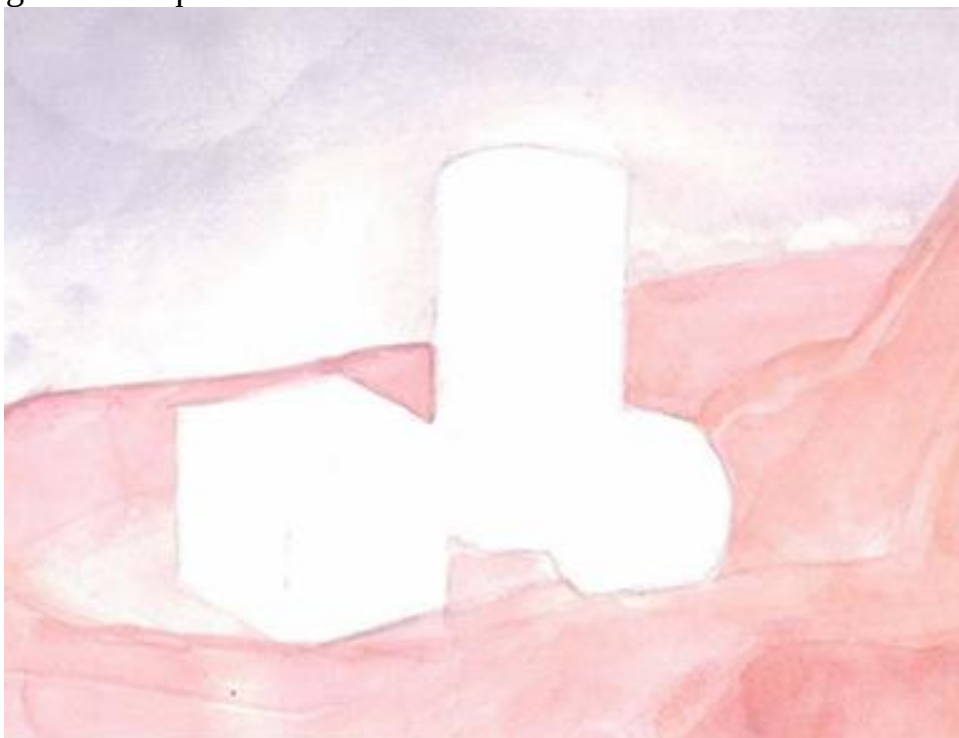
Natyurmort uchun atributlar

Mashqning birinchi bosqichi: jismlarning konstruktiv tuzilishining boshlang'ich qalamchizgilarini chizib kompozitsiyadagi perspektivani aniqlab olamiz. Siz nimani ko'rayotganligingizni rangda ifodalashingiz ranglarni idrok qilish va tasvirlashning texnik tilini birlashtiruvchi murakkab jarayon hisoblanadi. Bu siz ko'rayotgan narsangizdan oddiy nusxa ko'chirish degani emas. Har bir tasvirlanayotgan obraz qanchalik aniq bo'lmasin rassomning qalbida jo bo'lgan estetik hissi va hissiy tajribasining mavhumligidan kelib chiqib aks ettirilishi kerak.¹²

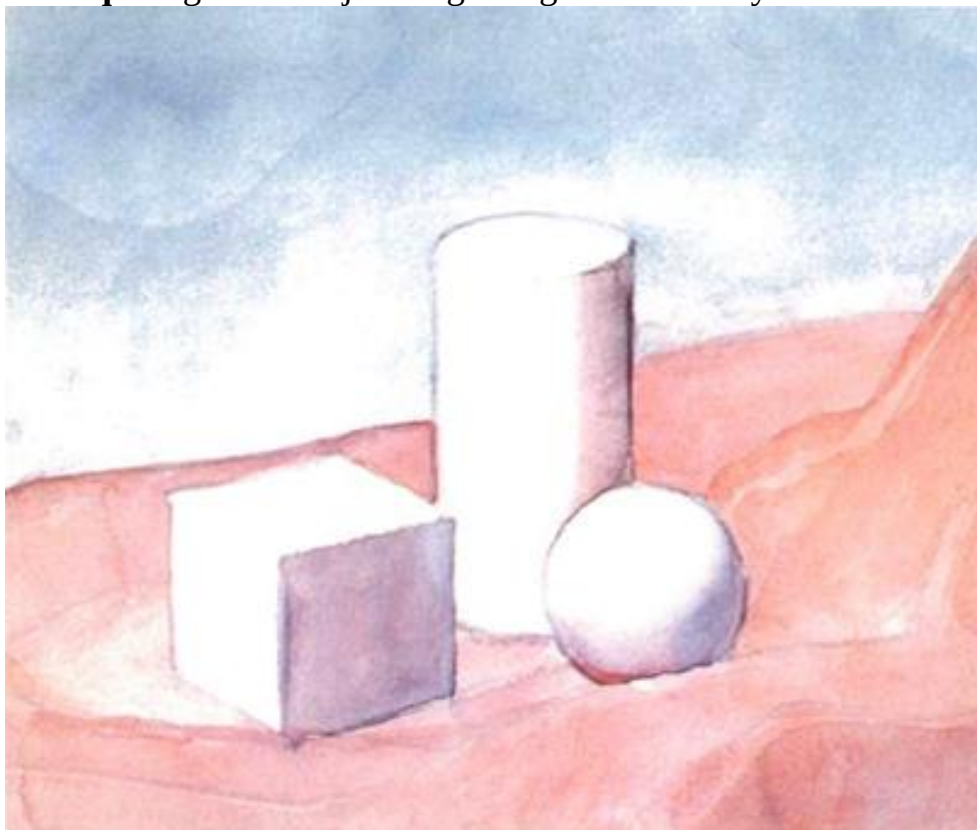

¹² Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guipill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. s 24

Ikkinchi bosqich: qog'oz yuzasini ho'llab chiqamiz, qurigandan keyin geometrik jismlarga tegmagan holda fonni mo'yqalam bilan yana bir bor ho'llaymiz. Bu safar fon qurib ulgurmasdan asosiy fondagi havorang va karmin rangida rang berib chiqamiz.

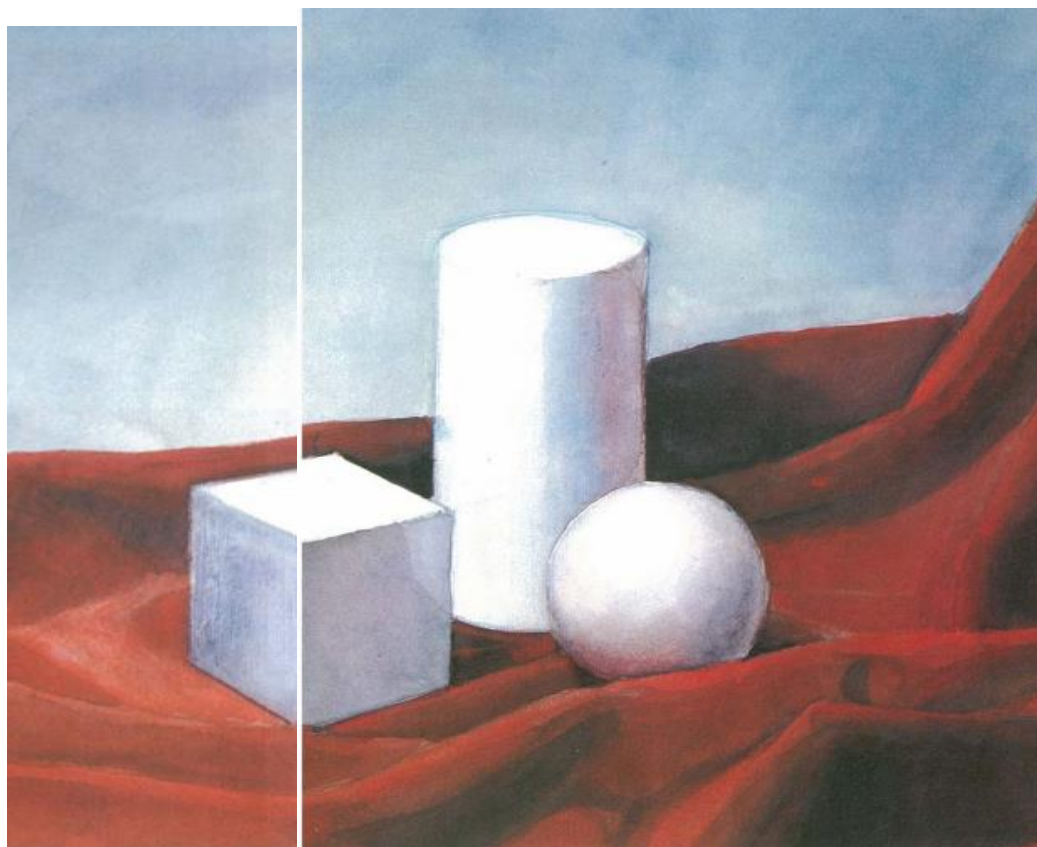

Uchinchi bosqich: geometrik jismlarga rang berib boshlaymiz.

To'rtinchi bosqich: umumiy ranglarni to'qlashtirib, shu bilan birga oq joylarini och

artirib borgan holda chuqur soyalar va mato burmalariga ishlov beramiz.¹³

Mustaqil ish uchun vazifa. Cheklangan bo‘yoqlarda meva va uy–ro‘zg‘or buyumlaridan sodda natyurmortlar ishlash.

Nazorat savollari

- 1.Torshon qog‘oz xususiyati va u nima uchun ishlatiladi?
2. Kompozitsiya so‘zining ma‘nosini ayting?
- 3.Geometrik jismlar nomini ayting?
- 4.Jismning konstruktiv tuzilishi deganda nimani tushunasiz?
- 5.Perspektivaning ta‘rifini ayting?
- 6.Tasviriy san‘atda obraz nima?
- 7.Natyurmort atamasi nimani bildiradi?
- 8.Rangtasvirda qanday vositalar qo‘llaniladi?
- 9.Siyohrangni tayyorlash uchun qaysi ranglar aralashtiriladi?

3–modul: Xolis fonda oddiy shakldagi uy–ro‘zg‘or buyumlardan tashkil topgan natyurmortning rangtasvirini bajarish.

Mashg‘ulot turi: Naturadan rasm ishlash.

Tasvirlash vositalari: Akvarel bo‘yog‘i, № 8–№ 14 o‘lchamdagi mo‘yqalamlar, torshon qog‘ozi, planshet, bo‘yoq uchun politra, suv uchun idish.

¹³ Paramon Edisionis, «Curso Completo de Dibujo y Pintura Artistica». SA, Barselona, Ispaniya 1992: s-56-58

**Xolis fonda oddiy shakldagi uy–ro‘zg‘or buyumlardan tashkil topgan
natyurmortning rangtasvirini bajarish.**

Режа:

Amaliy ish va uni bajarish bosqichlari:

1. Kompozitsiyani qog‘oz yuzasida joylashtirishi o‘rganish, fazoviykka e‘tibor berish;
2. Rangda jismlarning soya va yorug‘ joylarini belgilab, tus jihatlarini topish;
3. Rang nisbatlarini topish;
4. Kompozitsiyadagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash;
5. Asl nusxaga o‘xshashligini ta‘minlash, umumlashtirish, yakunlash.

Izoh: tasvir vatmanning yarmida bajariladi. A–2 format.

Tayanch iboralar: *kuzatish moslamasi, asosiy rang, nisbat, munosabat, g‘oyaviy markaz, qoralama, eskiz, chiziq, shakl, rang, kolorit, faktura.*

Baholash mezonini va ko‘rsatkichlari

Qurish, joylashtirish	Shakl, hajm nisbatlarini to‘g‘ri topish	Soya–yorug‘ munosabalar ini to‘g‘ri topish	Tus nisbatlarini topish	Umumlashtir ish, yaxlitlash, yakunlash ishlari	Jami
1	1	1	1	1	5

**Xolis fonda oddiy shakldagi uy–ro‘zg‘or buyumlardan tashkil topgan
natyurmortning rangtasvirini bajarish.**

Bu mavzumizda bir yoki ikkita emas, balki nabordagi barcha ranglarni qo‘llab natyurmort ishlashimiz mumkin. Lekin bu degani barcha bo‘yoqlarni ishlatish shart degani emas, ishni bachkanalashtirib yubormaslik uchun kamroq, faqat ushbu ishga aloqador bo‘yoqlarni ishlatgan maqul. Yangi ishni boshlashdan avval: o‘z ijodiy usulimni topish yo‘lida rangtasvir ishlashdagi yangi texnikani o‘rganish, kompozitsiyalar tuzish hamda har xil rang va usullarda ishlashni eksperiment qilib ko‘rish bilan birga o‘z ijodiy faoliyatimdan zavqlanamanmi? – degan savolga javobingizni aniqlab olishingiz zarur. Sizning motivingiz ish jarayonidagi sizning badiiy g‘oyangiz bo‘lib, kompozitsiyani tugatganingizdan keyin o‘z maqsadingizga qanchalik erishganingizni aniqlab beradi.¹⁴

¹⁴Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guipill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. s 36

Ruxli oq	Sariq	Limon sariq	Kadmiy o'rtacha sariq	Sariq oxra	Neopolitan sariq'i	To'q tillarang	Zarg'aldoq rang	Shaxnazar sariq'i	Kinovar qizili	Kadmiy och qizil	Olovrang qizil
Rubin qizili	Karmin qizili	Och kraplak qizil	Temir oksidi qizili	Bordo qizili	Pushtirang	Siyohrang pushti	Siren rangi	Siyohrang	Spektr kobalt ko'ki	Ultramarin	Berlin lazuri
Kobalt ko'k	Havorang	Sereleum	Havorang	Havorang lazur	Biryuza	Sariq yashil	Zumrad yashil	Asl yashil	Yashil	Xrom oksidi	Nosrang
Zaytun rangi	Tabiiy siyena	Umbra	Kuydirilgan umbra	Jigarrang mars	Kuydirilgan siyena	Sepiya	Voronej qorasi	Payne kulrangi	Indigo	Kuydirilgan suyak rangi	Xolis qora

Qo'yilgan natyurmortni har tomondan kuzating va o'zingizga ma'qul kelgan nuqtada o'tirib, bu nuqtadan qaraganda kompozitsiya yotiq ko'rinishdami yoki tik holatda bo'lishligi aniqlab olgandan keyin uni qog'ozga joylashtirishni boshlang. Atrofidagi narsalar chalg'itmasligi uchun natyurmortga kuzatish moslamasi orqali qarab undan asosiy ko'rinishni ajratib oling va uni qog'oz yuzasida chiroyli joylashishiga e'tibor bering. Eng oddiy kuzatish moslamasi sifatida o'z qo'l barmoqlaringizdan foydalanishingiz mumkin. Bunda ko'rsatgich va bosh barmoqlaringizni to'g'ri burchak holatida ochib,

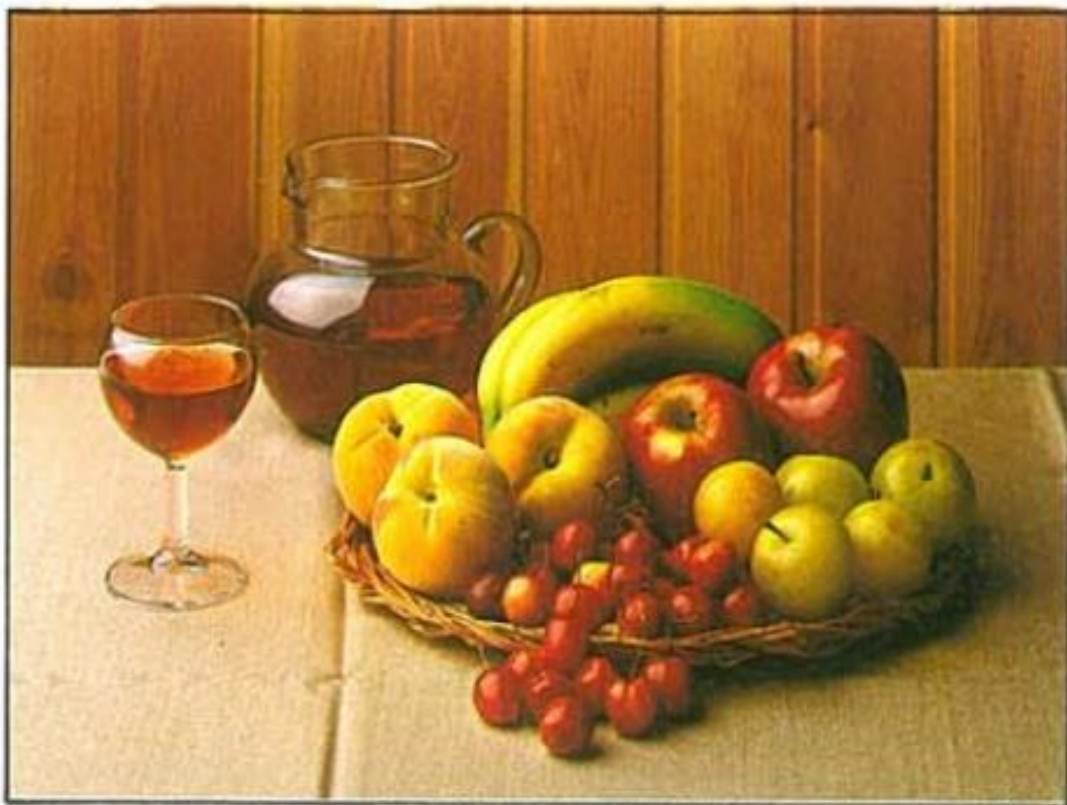
teskari holatda oldinga cho'zing. Bu holatda rasmda ko'rsatilgandek o'ng qo'lingizning bosh barmog'i chap qo'lingizning bosh barmog'iga, chap qo'lingizning ko'rsatkich barmog'i o'ng qo'lingizning ko'rsatkich barmog'iga tik holatda bo'lib, kuzatayotgan ko'rinish tomonga qaratganingizda barmoqlaringiz orasi to'g'ri to'rtburchak ko'rinishda bo'ladi. Qo'llarni kerakli darajada ochib ko'rinishni xolst o'lchamiga moslashtirish

mumkin. Mana shu ochiq bo'shliq orqali qarash kamera ob'ektividan to'rtburchak sahnaga qarash effektini beradi. Ayni vaqtda 35 mm slayd o'lchamdagi to'g'ri

burchakli slayd, yoki kartondan qirqilgan burchaklar ham kuzatish moslamasi vazifasini bajaradi.¹⁵

Kartondan qirqib tayyorlab olingan bir juft qora burchak yordamida kompozitsiya syujetlarini kuzatish, o'rganish va kompozitsiyaning eng muhim qismlarini tanlab olish uchun juda qulay moslama hisoblanadi. Undan natyurmort, manzara va portret janrlarida rangtasvir ishlashda foydalanish mumkin.¹⁶

Natyurmort qo'yilmasi

«Rangtasvir – tasvirlanayotgan kartinadagi barcha bo'laklar orasidagi munosabatlarni, ularning yorug'lik kuchini va har bir bo'laklarni o'zaro taqqoslash natijasida... bo'yoqlar va nozik farqlar kuchini uzoq vaqt kuzatish orqali borliqni to'laqonli ifodalash mumkin» – deb aytgan edi K.F.Yuon.

¹⁵ Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. s 39

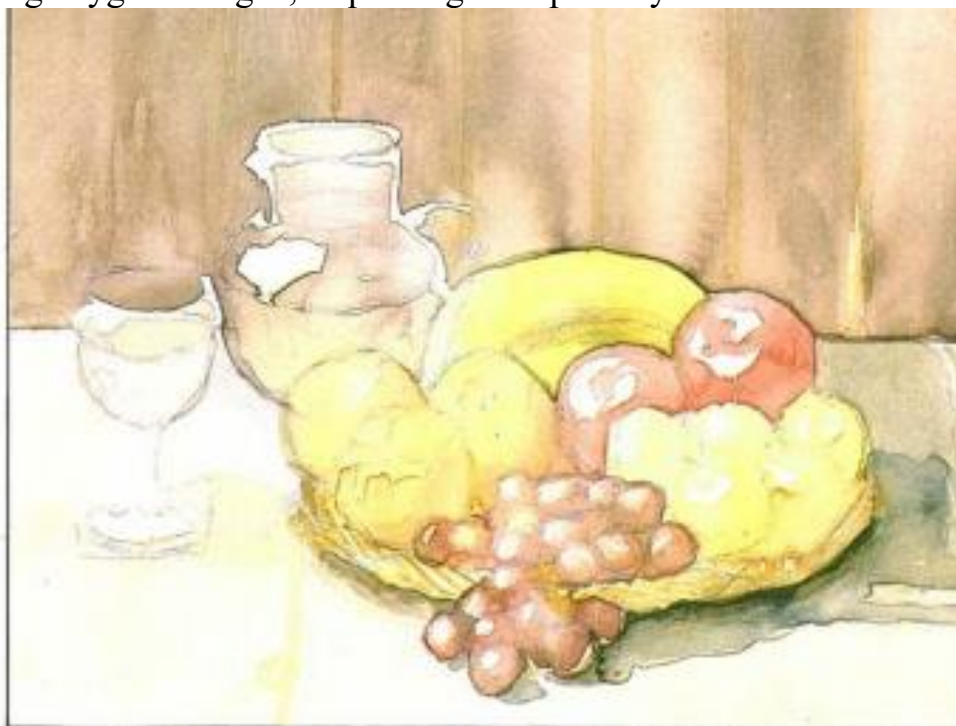
¹⁶ Paramon Edisionis, «Curso Completo de Dibujo y Pintura Artistica». SA, Barselona, Ispaniya 1992: s-114

Rangning kuchi (to'yinganligi) farqlarini rang nafisligi yoki och-to'qligi bo'yicha aniqlashdan mushkulroqdir.¹⁷

Birinchi bosqich: kompozitsiyani joylashtirib, uning qalamda umumiy ko'rinishini chizib olamiz. Mashq uchun quruq qog'oz va iliq bo'yoqlarni tanladik.

Ikkinchi bosqich: natyurmortdagi mevalar, idishlar hamda fondagi asosiy tushlarni aniqlab, katta yuzalarga ishlov beriladi. Ulardagi ranglar sekin-asta to'qlashtirib boriladi. Kartinadagi boshqa bo'laklarining rangini fon rangi yordamida tayyorlanib borilsa bir-biriga uyg'unlashgan, iliq tushdagi kompozitsiya hosil bo'ladi.

Uchinchi bosqich: kartinaning kompozitsion qurilishi. Mevalarning boy rangi hamda grafin va ryumkalarni keng rang surtmalarida berib boring. Shu'la tushib turgan

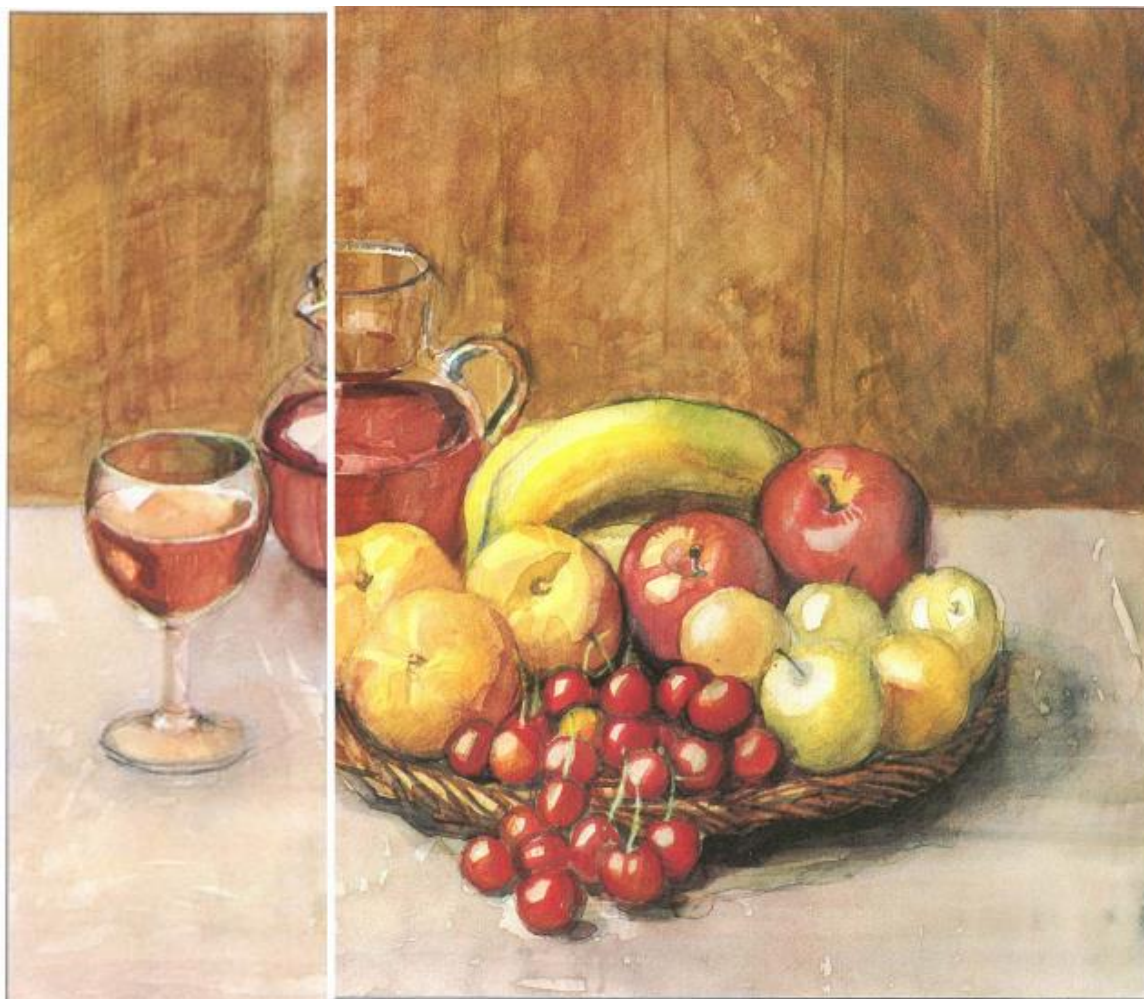
¹⁷ S.Abdirasilov, N.Tolipov, N. Oripova. Rangtasvir: Toshkent- "O'zbekiston" -2006/ 13 bet

joylar uchun oq qog'ozda joy tashlab ketishni unutmang. Tezda qarama–qarshi ranglar, yorqin tus va oq dog'lar ko'rinishlari sizni qo'shimcha ishlov berish, soya chetlarini yumshatish, yuvish ishlarini bajarishga undaydi.

To'rtinchi bosqich: umumlashtirish yakunlash ishlari. Yuvib tashlash bilan oq joylarini islang. Mevalar, savatning rangdorligiga ishlov berib ranglarni yaxlitlashtirib boring. Alohida bo'laklarning qirralari yonidagi jismlardan ajratish uchun to'qlashtiring, kerakli joyini yumshatib aniqlashtirib boring. Ishni tugatishdan oldin uni ko'zdan panaroq joyga qo'ying. Ozroq muddat o'tgandan so'ng

qaraganingizda undagi kamchiliklarni ko'ra boshlaysiz va uni to'g'irlash mumkin bo'ladi.

Mustaqil ish uchun vazifa: Tasviriy san'atga oid maxsus adabiyotlarni mutolaa qilish; Cheklangan bo'yoqlarda meva va uy-ro'zg'or buyumlaridan sodda natyurmortlar ishlash;

Nazorat savollari

1. Yarim soya deb nimaga aytiladi?
2. Tasviriy san'atda nisbat atamasi qanday tushuniladi?
3. Rangtasvirda koloritning ahamiyati?
4. Ranglardagi kontrastlikni qanday tushunasiz?
5. Kompozitsiyadagi o'zaro munosabat ta'rifini ayting?
6. Qaysi ranglar asosiy ranglar hisoblanadi?
7. Qalamda tez bajariladigan chizgilar qanday ataladi?
8. Rangtasvirda eskizlar nima uchun kerak?
9. Rangtasvirda shakl nimani ifodalaydi?

4–modul: Qisqa muddatda uy–ro‘zg‘or buyumlardan tashkil topgan natyurmortning rangtasvirini bajarish.

Mashg‘ulot turi: Naturadan rasm ishlash.

Tasvirlash vositalari: Akvarel bo‘yog‘i, №8–№14 o‘lchamdagi mo‘yqalamlar, torshon qog‘ozi, planshet, bo‘yoq uchun politra, suv uchun idish.

Ishning bajarilish bosqichlari:

1. Kompozitsiyani qog‘oz yuzasida joylashtirishi o‘rganish, fazoviykka e‘tibor berish;
2. rangda jismlarning soya va yorug‘ joylarini belgilab, tus jihatlarini topish;
3. Rang nisbatlarini topish;
4. Kompozitsiyadagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash;
5. Asl nusxaga o‘xshashligini ta‘minlash, umumlashtirish, yakunlash.

Izoh: tasvir vatmanning yarmida bajariladi. A–2 format.

Tayanch iboralar: *Palitra, fazoviylik, yaxlitlik, soya–yorug‘, fazoviy perspektiva, refleks. Baholash mezonlari va ko‘rsatkichlari*

Qurish, joylashtirish	Shakl, hajm nisbatlarini to‘g‘ri topish	Soya–yorug‘ munosabalarini to‘g‘ri topish	Tus nisbatlarini topish	Umumlashtirish, yaxlitlash, yakunlash ishlari	Jami
1	1	1	1	1	5

Qisqa muddatda uy–ro‘zg‘or buyumlardan tashkil topgan natyurmortning rangtasvirini bajarish.

Akvarel bo‘yog‘i uchun palitra sifatida forfor yoki plasstmas idish, yoki qattiq oq qog‘oz ishlatilishi mumkin. Bu kompozitsiya uchun tayyorlanayotgan rangning qanday ko‘rinishda ekanligini oldindan ko‘rib tayyorlashga imkon yaratadi. Ba‘zi akvarel bo‘yog‘i naborida oq bo‘yoq ham bo‘ladi. lekin akvareda rangtasvir ishlaganda oq bo‘yoqdan emas, balkim qog‘ozning oqligidan foydalanilgan maqulroq. Quyida keltirilgan akvarel spektri Talens firmasi mahsuloti bo‘lib, 35 xil rangdan iborat. Shuni unutmaslik kerakki, akvarel bo‘yog‘i qurigandan keyin o‘zining 10–20% yorqinligini yo‘qotadi.

Naturadan realistik tasvirlash atrofimizdagi voqea–hodisalar yoki narsalarning shakl va bo‘yoqlarini haqqoniy tasvirlash malakasini o‘z ichiga oladi. Naturani haqqoniy tasvirlash – bu narsalarni konstruktiv va perspektiva qonunlari asosida qurish...ularning fazoviy joylashuvi... materialligi... hajm va nisbatlarni ifodalash... qalamtasvir yoki etyudni yaxlit bir butunlikka keltirish, tasvirlanayotgan ob‘ektlar va narsalarni xarakterli xususiyatlari va nafis go‘zalligini aniqlashdir.¹⁸

Turli natura obektlari (natyurmort... manzara) yoki narsalarning asosiy umumlashtirilgan dog‘lar orasidagi ranglar munosabatini aniqlashni o‘rganib olishi kerak. Natura obektini yaxlit ko‘rish va katta asosiy ranglar dog‘ini aniqlay

¹⁸ Abdirasilov S., Tolipov N., Oripova N. Rangtasvir: Toshkent–“OZBEKISTON”–2006. 32-b.

bilish – muhim kasbiy mahorat... u esa dastlabki rangtasvir ta'limida shakllangan bo'lishi kerak. Faqat shundan so'ng uzoq muddatli (vaqt bo'yicha) ishlarga...manzara obektlari yoki natyurmortdagi buyumlarning hajmli shakllarini puxta ishlov berishga o'tish mumkin.¹⁹

Mashg'ulotning bosqichlari:

Uzoq muddat ishlanadigan rangtasvir ma'lum bosqichlarda bajariladi. Har qanday rangtasvirni ishlash bosqichlarining asosiy prinsipi umumiy yaxlit ko'rinishlarni ishlashdan boshlanib, keyin mayda bo'laklarni ishlashga o'tiladi va yakunlash bosqichida barchasini umumlashtirish ishlari olib borilib vazifa tugatiladi.

Natyurmort rangatasviri ishlashning bosqichlari.

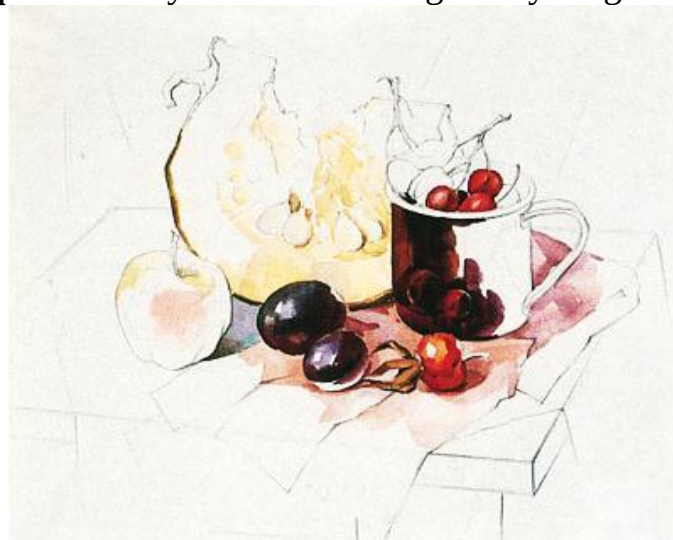
I bosqich – Kompozitsiyani qog'oz yuzasida joylashtirish, umumiy ko'rinishini chiziqlarda ifodalash. Bunda “o'z xususiyatiga ko'ra chiziqlar ko'z qarashini butun yuzadagi bir nuqtadan ikkinchi nuqtaga yoki perspektiv chuqurlikka diqqatni yo'naltiruvchi vazifasini bajaradi. Chiziqlar och-to'qligi (tusning o'zgarishi), och fonda to'q chiziq (qarama-qarshilik) bo'lishi mumkin. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, chiziqlar qandaydir rangga ega (hatto u qora bo'lsa ham) bo'lib, unda shakllar ham ifodalanadi.

Chiziqlar va rang bir xil qalinlikda, tusda bo'lsa shakl faqat ikki o'lchamli ko'rinishga ega bo'ladi. Shaklni ifodalovchi chiziqlar narsaning siluetini ko'rsatib beradi. Narsa chetidagi har xil o'lchamdagi va to'qlikdagi, hamda har xil rangdagi chiziqlar bilan ifodalanishi tasvirning qiziqarli bo'lishiga yordam beradi.”²⁰

[II.2.17.]

Izoh: **[II.2.17.]** II– qo'shimcha adabiët; 2–raqamdagi; 17–bet

II bosqich –Asosiy shakl va fonning asosiy ranglarini aniqlash.

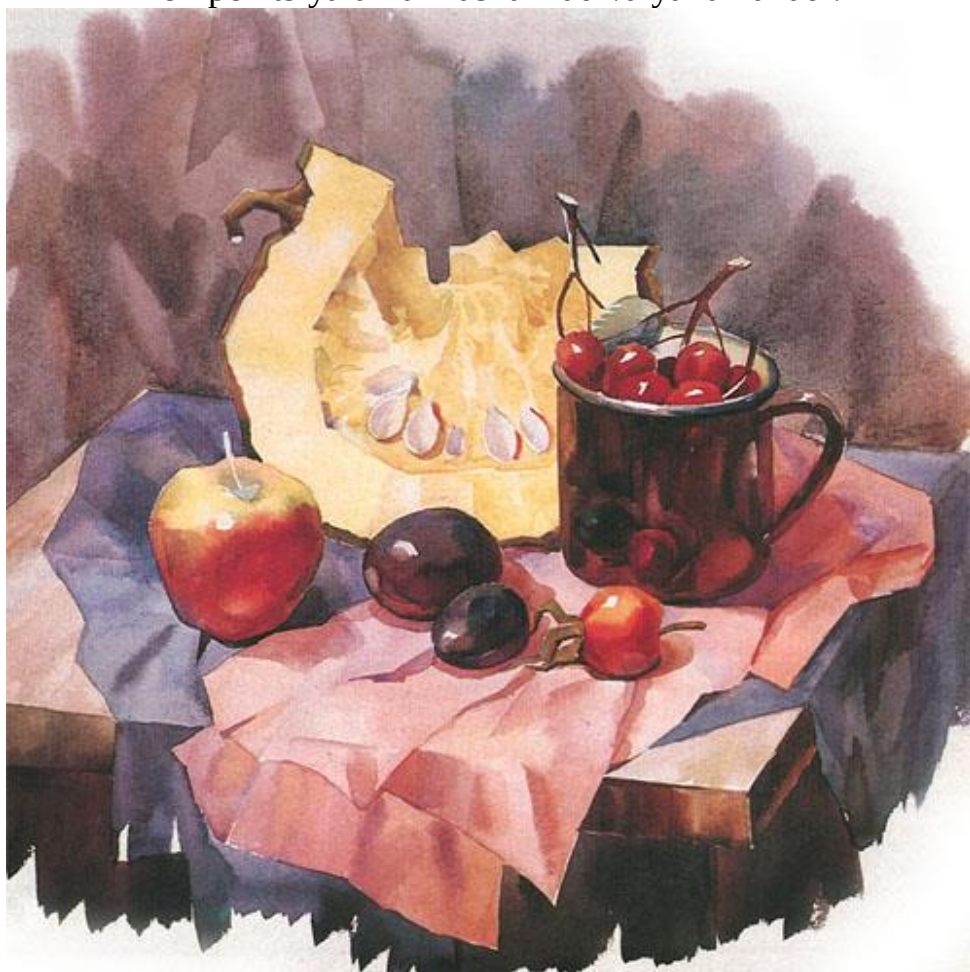
III bosqich – rangda hajmiga ishlov berish, rang–tus munosabatlarini topish.

¹⁹ Abdirasilov S., Tolipov N., Oripova N. Rangtasvir: Toshkent- “O'zbekiston” -2006/ 27 bet.

²⁰ Suzanne Brooker Techniques for rendering sky, terrain, trees and water. Published in the United States by Watson-Guption Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015 s.17

IV bosqich – Ob'ektning barcha bo'laklaridagi yorug'–soyalarga ishlov berib, kompozitsiya umumlashtirilad va yakunlanadi.

Rangtasvirni bajarish bosqichlari bo'yicha qat'iy mantiqqa asoslab olib borish ko'nikmalari talabalar tomonidan uzoq vaqt ishlash natijasida asta–sekin egallab boriladi. Uy–ro'zg'or buyumlardan tashkil topgan natyurmortni bajarishda ranglar bilan shaklning hajmdor qurilishi, ularning fazoviy va masshtab jihatdan o'zaro bog'liqligini ko'rsatish vazifasi qo'yiladi. Talabaga kompozitsiyadagi chiziqli perspektiva, fazoviy perspektiva, yorug'–soya, rang–tus, o'zaro uyg'unlik, qarama–qarshilik qonuniyatlari haqida tushunchalar beriladi. Bu rangtasvirda tasvirning chiziqli konstruktiv qurilishi, yorug'–soya munosabatlarini to'g'ri bajarish bilan shaklni aniqlashtirish talab qilinadi. Ranglarning o'ta dag'alligi, rangning juda och bo'lib qolishi, shu bilan birga rangtasvirni o'ta qoraytirib yuborish, qog'ozni kir bo'lib ketishi, palapartish va qo'pol rang dog'lariga yo'l qo'ymaslik ham kerak. Tasvirdagi mayda bo'laklarni emas, katta–katta yuzalarni yaxlit ishlash bilan, qog'ozning butun yuzasi bo'ylab bosqichma–bosqich, rangtasvirning sifatli texnik bajarilishiga erishish talab qilinadi. Yorug'–soya va reflekslarga ishlashning mohiyati, tasvirni palapartish bo'yash emas, jism shaklining hajmli qurilishini muvaffaqiyatli bajarishdan iborat.

Mustaqil ish uchun vazifa: Mustaqil uy–ro‘zg‘or buyumlaridan tashkil topgan sodda natyurmortni tuzish va akvarelda turli texnologiyalarda tasvirlashni o‘rganishga oid mashqlar bajarish;

Nazorat savollari

1. Bir urinishda ishlab tugatiladigan rangtasvir usuli nima?
2. Soya-yorug‘lar ko‘lamini ayting?
3. Xromatik ranglarga qanday ranglar kiradi?
4. Rang kontrastlari deb nimaga aytiladi?
5. Rangtasvirda palitra nima uchun kerak?
6. Axromatik ranglar qanday ranglar?
7. Xromatik ranglarga qanday ranglar kiradi?
8. Qanday ranglar hosila ranglar deb ataladi?
9. Buyum tekisligi deb nimaga aytiladi?

5–modul: Kontrast fonda turli shaklli va fakturalii buyumlardan tuzilgan natyurmortning rangtasvirini bajarish

Mashg‘ulot turi: Naturadan rasm ishlash.

Tasvirlash vositalari: Akvarel bo‘yog‘i, №8–№14 o‘lchamdagi mo‘yqalamlar, torshon qog‘ozi, planshet, bo‘yoq uchun politra, suv uchun idish.

Ishning bajarilish bosqichlari:

1. Kompozitsiyani qog‘oz yuzasida joylashtirishi o‘rganish, fazoviykka e‘tibor berish;
2. Rangda jismlarning soya va yorug‘ joylarini belgilab, tus jihatlarini topish;
3. Rang nisbatlarini topish;
4. Kompozitsiyadagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash;
5. Asl nusxaga o‘xshashligini ta‘minlash, umumlashtirish, yakunlash.

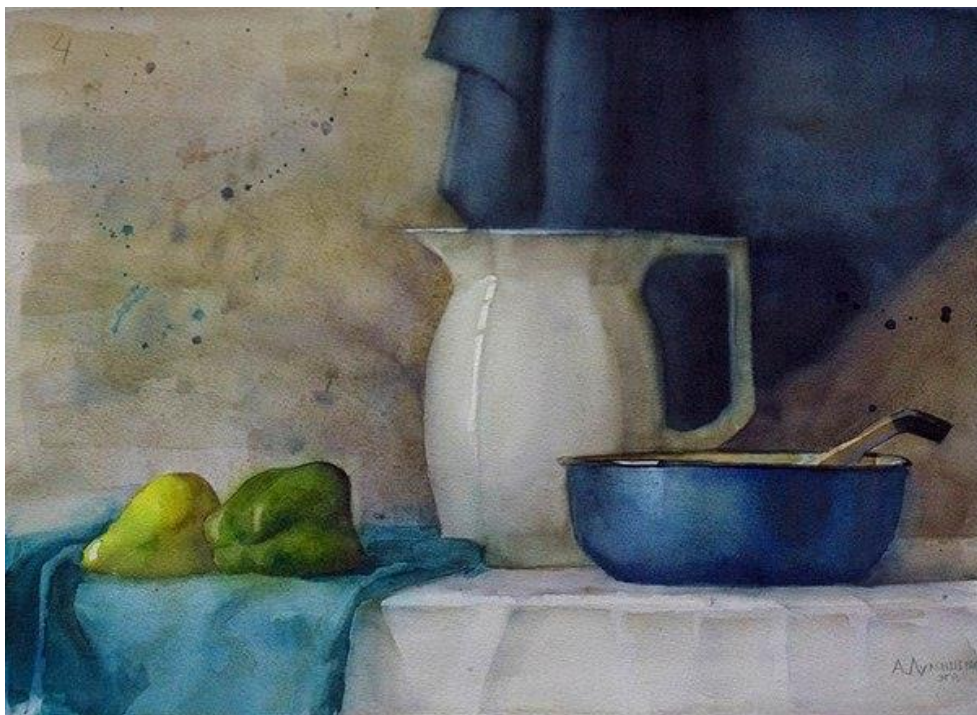
Izoh: tasvir vatmanning yarmida bajariladi. A–2 format.

Tayanch iboralar: *Shaffof, pamyatnyy texnikasi, mochalka, muvozanat, ritm, har xillik, vizual harakat, hissiy sezgi, eksperiment, ko‘z qarashi.*

Baholash mezonlari va ko‘rsatkichlari

Qurish, joylashtirish	Shakl, hajm nisbatlarini to‘g‘ri topish	Soya–yorug‘ munosabalarini to‘g‘ri topish	Tus nisbatlarini topish	Umumlashtirish, yaxlitlash, yakunlash ishlari	Jami
1	1	1	1	1	5

Kontrast fonda turli shaklli va fakturalii buyumlardan tuzilgan natyurmortning rangtasvirini bajarish

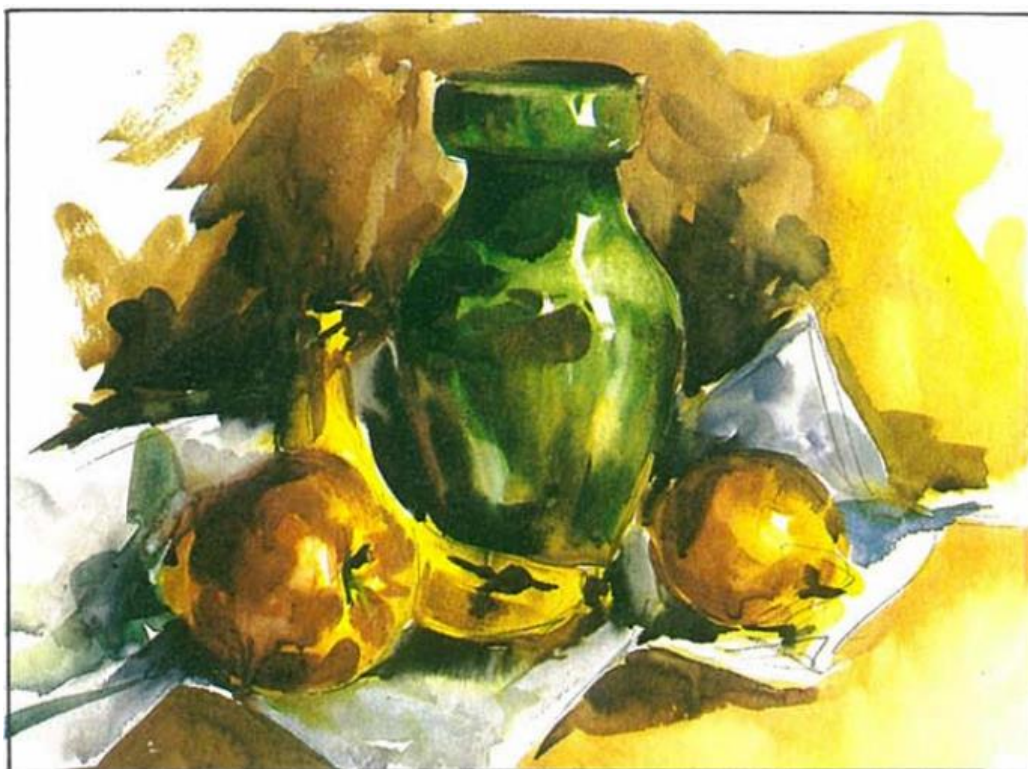

Natyurmort qo'yilmasi

Akvarelda quruq va ho'l qog'ozlarga ishlash. Akvarel bo'yog'i quruq qog'ozda qog'ozning oqligidan foydalanib buyumlarning shaklini beradigan shaffof ranglarda aks etadi. Lekin bu ishni umuman fazoviy ko'rinishga ega bo'lmagan, xilma-xil tuslarga ega bo'lmagan yoki aylana shakllarning engil yoki fonning qat'iy belgilanganligini bildirmaydi. Quruq yuzada akvarel tezda so'nib qolishini esdan chiqarmagan holda biz och ranglardan to'qqa qarab borishimiz kerak. Avval och joylarga – ko'proq keng rang surtmalarida – asta-sekin to'q joylarni ishlashga o'tiladi. Quruq qog'ozlarda rangtasvir ishlash texnologiyasi akvareldagi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan ho'l qog'ozlarga ishlashdan farqigina ko'rsatib o'tiladi. “Quruq” akvarelda ishlash an'anaviy usullarga tegishli.

Ho'l qog'ozlarda ishlash texnikasida shakllarning chetlari yuvilib ketib ularga noaniqroq ko'rinish beradi. Bunda barcha chegaralar hatto orqadagi fon ham mavhumroq ko'rinishga ega bo'ladi. qog'oz qancha ho'l bo'lsa shunchalik bo'yoqlar suyuqlashib tasvirlar shakli mavhumroq bo'lib boradi. Har doim qog'ozning namlik darajasiga e'tibor qilib borish zarur, ish jarayonida mo'yqalam yoki suv shimadigan mochalka yordamida qog'oz yuzasidagi ortiqcha suvi shimdirib olinishini nazorat qilib borish kerak. Ammo ho'l qog'oz deganda yuzasida xalqob suvlar bilan qog'ozni tushunishimiz kerak emas. Quyida bu ikki uslubga doir ishlar misol qilib keltirilgan, uni kuzatar ekansiz u usullar haqida sizda aniqroq taasurol paydo bo'ladi. ²¹ [II.1.66]

²¹ Paramon Edisionis, «Curso Completo de Dibujo y Pintura Artistica». SA, Barselona, Ispaniya 1992: s-66

Muvozanat, ritm, har xillik, yaxlitlik va qarama qarshilik kabi kompozitsiya unsurlari jamlanmasidan kompozitsiyadagi vizual harakatni berish uchun foydalaniladi. Bu omillardan o'z joyida foydalanish kartina va undagi obrazga nisbatan tomoshabinning qiziqishini oshiradi. Rassomning hissiy sezgisi kompozitsiyaning asosiy qonun qoidalariga amal qilgan holda bu unsurlar va qoidalarning qaysi biridan qanday foydalanish kerakligini aniqlashiga yordam beradi. Kompozitsiyada bu qoidalarni qo'llashdagi ikkillanish yangi ijodiy

eksperimentlar qilishga xalaqit beradi. Rangtasvir kartinalari yaratishda bu unsurlarning barchasi mavjud bo'lsada, ammo ba'zilariga ko'proq urg'u beriladi. Bir xil rang surtmalarini turli joylarida takrorlash bilan kompozitsiyada harakatni ifodalashingiz mumkin. Shu bilan birga kompozitsiya unsurlarini (rang va shakl) uyg'unlashtirib ham harakat hissini beriladi.

Shuningdek har xillikni yuzaning silliqlikdan g'adir budurlikkacha yoki narsaning o'lchamdagi o'zgarishlari misolida ham ifodalash mumkin.

Rangtasvirda tomashabinning ko'z qarashini kerakli tomonga yo'naltirish uchun kompozitsiyadagi barcha elementlar birgalikda ishlaydi.²²

Tuvakdagi gul, butilka va sochilib yotgan mevalar o'ziga xos chiroyli kompozitsiyani hosil qilgan.

Birinchi bosqich: kompozitsiyani joylashtirib, uning qalamda umumiy ko'rinishini chizib olamiz. Mashq uchun quruq qog'oz va iliq bo'yoqlarni tanladik.

Hatto har xil ko'rinishdagi yagona shakl sifatida ko'rilishi mumkin.

²² Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guption Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. s 45

Ikkinchi bosqich: natyurmortdagi mevalar, idishlar hamda fondagi asosiy tushlarni aniqlab, shaklning katta yuzalariga ishlov beriladi. Ulardagi ranglar sekin–asta to’qlashtirib boriladi. Kartinadagi boshqa bo’laklarining rangini fon rangi yordamida tayyorlanib borilsa bir–biriga uyg’unlashgan, iliq tushdagi kompozitsiya hosil bo’ladi.

Uchinchi bosqich: kartinaning kompozitsion qurilishi. Mevalarning boy rangi hamda grafin va ryumkalarni keng rang surtmalarida berib boring. Shu’la tushib turgan

joylar uchun oq qog'ozda joy tashlab ketishni unutmang. Tezda qarama–qarshi ranglar, yorqin tus va oq dog'lar ko'rinishlari sizni qo'shimcha ishlov berish, soya chetlarini yumshatish, yuvish ishlarini bajarishga undaydi

23

To'rtinchi bosqich: umumlashtirish yakunlash ishlari. Yuvi b tashlash bilan oq joylarini ishlang. Mevalar, savatning rangdorligiga ishlov berib ranglarni yaxlitlashtirib boring. Alohida bo'laklarning qirralari yonidagi jismlardan ajratish uchun to'qlashtiring, kerakli joyini yumshatib aniqlashtirib boring. Ishni tugatishdan oldin uni ko'zdan panaroq joyga qo'ying. Ozroq muddat o'tgandan so'ng qaraganingizda undagi kamchiliklarni ko'ra boshlaysiz va uni to'g'irlash mumkin bo'ladi.

Mustaqil ish uchun vazifa.

Turli shaklli va har xil fakturali buyumlardan iborat natyurmortning ranglavhasini bajarishni o'rganishga oid mashqlar bajarish.

Nazorat savollari

1. Tasvir so`zining ma'nosi nima?
2. Tasviriy san'at qanday fan?
3. Tasviriy san'atda fikrni aniq, yaqqol ifodalab asar yaratish nima deyiladi?

²³ Frontz , Lesl i e.

The watercolor course you've always wanted : guided lessons for beginners and experienced artists / All rights reserved. Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. Copyright © 2015 s. 69-76.
www.crownpublishing.com
www.watsonguptill.com: s 72-76

4. Garmoniya iborasi nimani bildiradi?
5. Tasviriyl san'atda kartonning qanday ma'nolari bor?
6. Rangtasvirda yorug'likdan nima uchun foydalaniadi?
7. Tasvirining qismlari: rang, o'lcham, shaklning o'zaro mos kelishi, kompozitsiyada tarozi vazifasini o'tovchi atama nima deyiladi?
8. Kompozitsiya qismlarining bir tekisda navbat bilan qaytarilishi nima deb ataladi?
9. Rangtasvirda modelirovka nima yordamida amalga oshiriladi?

6–modul: Kontrast rangli jismlardan tashkil topgan mavzuli murakkab natyurmort ishlash. (akvarel).

Mashg'ulot turi: Naturadan rasm ishlash.

Tasvirlash vositalari: Akvarel bo'yog'ining bir xil rangi, №8–№14 o'lchamdagi mo'yqalamlar, torshon qog'ozi, planshet, bo'yoq uchun politra, suv uchun idish.

Ishning bajarilish bosqichlari:

1. Joylashtirish, qurish. Shakl nisbatlarini topish;
2. Buyumlarning hajmini aniqlash, unga rangda ishlov berish;
3. Soya–yorug', rang va tus nisbatlariga ishlash .Umumlashtirish, yakunlash.

Izoh: tasvir vatmanning yarmida bajariladi. A–2 format.

Tayanch iboralar: kompozitsiya tekisligi, siluet, sovuq ranglar, iliq ranglar, qarama–qarshi ranglar.

Baholash mezonlari va ko'rsatkichlari

Qurish, joylashtirish	Shakl, hajm nisbatlarini to'g'ri topish	Soya–yorug' munosabalarini to'g'ri topish	Tus nisbatlarini topish	Umumlashtirish, yaxlitlash, yakunlash ishlari	Jami
1	1	1	1	1	5

Kontrast rangli jismlardan tashkil topgan mavzuli murakkab natyurmort ishlash. (akvarel).

Zamonaviy rangtasvirda kartina birinchidan kompozitsiya g'oyasi va ichki mazmuni; ikkinchidan kompozitsiyaning umumiy tuzilishi va tashqi rang yechimi; kabi ikki darajada baholanadi. O'ylab reja asosida ishlangan kompozitsiyadan kutilmaganda mukammal rangtasvir asari paydo bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda biz har kuni ko'rib yurgan oddiy ko'rinishni rangda har xil usullarda badiiylashtirilib tasvirlanganda tomashabin uchun u yanada qiziqarliroq bo'lib ko'rinadi. Rassomlar kompozitsiyaning beshta asosiy unsurlari: chiziq, shakl, rang, siluet va faktura yordamida badiiy obrazlar yaratadi. Bu unsurlar kompozitsiya tekisligida nafaqat ikki (bo'yi va eni) o'lchamli, balki, ko'rinishdagi kartina jozibadorligini oshiruvchi real chuqurlik (fazoviy bo'shliq) hissini berib, uchinchi o'lchamni ifodalash uchun ham xizmat qiladi.

O'z xususiyatiga ko'ra chiziqlar ko'z qarashini yuzadagi bir nuqtadan ikkinchi nuqtaga yoki butun perspektiv bo'shliqqa diqqatni yo'naltirish vazifasini bajaradi. Chiziqlar och to'qligi (tusning o'zgarishi), och osmon fonida to'q daraxt shakli (qarama qarshilik) ko'rinishlarida bo'lishi mumkin. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, chiziqlar (hatto u qora bo'lsa ham) qandaydir rangga ega bo'lib, mo'yqalamda tekis yuza bo'ylab (ko'ndalang chiziqlar) yuritilib shakllar ham ifodalanadi.

Chiziq va rang bir xil to'qlikda, tusda bo'lsa shakl faqat ikki o'lchamli ko'rinishga ega bo'ladi. Chetki chiziqlar narsaning siluetini ko'rsatib uzoq tog' ko'rinishlari, daraxtlar to'dasi kabi shakllarni aniqlab beradi. Narsa chetidagi har xil o'lchamdagi va to'qlikdagi, hamda har xil rangdagi chiziqlar, bir biriga qarama qarshi shakllarning birgalikda ifodalanishi tasvirning tomashabin uchun qiziqarli bo'lishiga yordam beradi.

Rangtasvir uchun shunchalik muhim ahamiyatga ega bo'lgan rang ham aslida mavjud bo'lishi uchun unga aniqlik beradigan har xil chiziq va shakllarga muhtoj. Yuzaga tushadigan nur harakati natijasida miyada optik his uyg'onib rangni sub'ektiv qabul qiladi va rangni idrok etamiz. Rangning jilvadorligi, xiraligi, rangdorligi yoki kulrangligi, iliq yoki sovuqligi, yorqinligi yoki to'qligi uning ta'sir kuchi belgilaydi.²⁴

Qog'ozning oq yuzasi va rangning eng ochdan to eng to'qqacha bo'lgan tuslaridan foydalanib rassom tasvirlanayotgan buyumning nafaqat shakli balki hajmi, yorug'–soyasi, fazoda joylashishi va har bir materialning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalashi mumkin.

Oq, kulrang yoki qora qo'shib har qanday ko'k rang xususiyatini (tus va rang jihatdan) o'zgartirish mumkin. Ranglar diagrammasini kuzatar ekanmiz 100 foizlik turli 4 xil rang tusi sinab ko'rilgan.²⁵

Mustaqil ish uchun vazifa. Kontrast rangli jismlardan tashkil topgan mavzuli murakkab natyurmort ranglavhasini ishlash.

Nazorat savollari

1. Bo'yoqlar qanday moddalardan olinadi?
2. Tez bajarilgan, katta bo'lmagan o'lchamdagi san'ati asari nima deyiladi?
3. Narsaning shaklining yaxlit chetki surati nima deb ataladi?
4. Ranglavha nima?
5. Qaysi ranglar “sovuq ranglar” turkumiga kiradi?
6. Kontrast ranglar deb nimaga aytiladi?
7. Qaysi ranglar “iliq ranglar” turkumiga kiradi?
8. Akvarel bo'yog'i qurigandan keyin necha foiz yorqinligini yo'qotadi.
9. Muljallangan ishga daslabki ijodiy izlanish?

7–modul: Ko'k tusli ranglardan tashkil topgan natyurmort rangtasvirini bajarish. (Akvarel)

Mashg'ulot turi: Naturadan rasm ishlash.

Tasvirlash vositalari: Akvarel bo'yog'ining ikki xil rangi, №8–№14 o'lchamdagi mo'yqalamlar, torshon qog'ozi, planshet, bo'yoq uchun politra, suv uchun idish.

Ishning bajarilish bosqichlari:

1. Joylashtirish, qurish. Shakl nisbatlarini topish;
2. Buyumlarning hajmini aniqlash, unga rangda ishlov berish;
3. Soya–yorug', rang va tus nisbatlariga ishlash .Umumlashtirish, yakunlash.

Izoh: tasvir vatmanning yarmida bajariladi. A–2 format.

Tayanch iboralar: *ufq chizig'i, muvozanat, yū po'zg'op буюмлари, g'oyaviy markaz, qoralama, eskiz, chiziq, shakl, rang, kolorit, faktura.*

²⁴ Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guption Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. s 47

²⁵ Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guption Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015.s-149

Baholash mezonlari va ko'rsatkichlari

Qurish, joylashtirish	Shakl, hajm nisbatlarini to'g'ri topish	Soya–yorug' munosabalar ini to'g'ri topish	Tus nisbatlarini topish	Umumlashtir ish, yaxlitlash, yakunlash ishlari	Jami
1	1	1	1	1	5

Ko'k tusli ranglardan tashkil topgan natyurmort rangtasvirini bajarish. (Akvaral)

Akvarelda rangtasvir ishlash juda murakkab hisoblanadi. Har qanday yangi bo'lgan mashg'ulotga qo'l urilar ekan, maqsadga etish uchun inson har xil ko'zda tutilmagan qiyinchiliklar oqibatida bu mashg'ulotni keyingi safarga surish yoki umuman to'xtatishga harakat qiladi. Akvarelda ishlashni o'rganish uchun talabdan texnika, ko'nikma, ko'p mehnat va sabr–qanoat bilan tinmay mashqlar qilishni talab qiladi.

Rangda tasvirlashdan avval kompozitsiya markazini aniqlab olish zarur. Buning uchun tasvirning qaysi qismi eng muhimi sanaladi? Tomashabin diqqatini kartinaning qaysi qismiga qaratish zarur? Qiziqarli joy qaerda? kabi savollar bilan o'zingizga murojaat qiling. Ishni boshlashning boshlang'ich bosqichida bu muammolar yechimini topish kompozitsiyaning asosiy g'oyaviy markazini aniqlab olishga yordam beradi. Kartinangizning qaysi qismiga ko'proq e'tibor berilishiga qarab ufq chizig'ini baland yoki past darajada olish bilan xolstda kompozitsiya joylashishini taqsimlaysiz. Umuman olganda ufq chizig'i xolstni teng ikkiga bo'luvchi markazda bo'lmashligiga harakat qiling, bunda kompozitsiyangiz turg'un, harakatsiz (tepada ham pastda ham kattaroq, diqqatni jalb qiladigan element mavjud bo'lmay, kompozitsiyadagi muvozanat yo'qoladi) holda bo'lib qoladi.

Dividing the canvas into proportions by placing the horizon line high or low determines which area of your painting will dominate. In general, you should try to avoid placing the horizon in the center, cutting the canvas equally in half, as it tends to create a static composition (unless one side—top or bottom—of the painting is weighted with a stronger element).²⁶

Keyingi amaliy mashg'ulotimiz akvarelda ko'k tusli ranglardan tashkil topgan natyurmort ishlash mashqini ko'rib chiqamiz. Mavzumizda uy–ro'zg'or buyumlardan tuzilgan natyurmort tasvirini rangdor fonda bajarish mashqini bajaramiz. Bu mashg'ulotda biz akvarelning cheklanmagan ranglaridan foydalangan holda rangtasvir bajaramiz.

Kompozitsiyaning ma'lum bo'lagini bir urinishda tugallashni rejalashtirgan bo'lsangiz ham rangtasvirning boshlang'ich bosqichlarida kompozitsiyaning yaxlit ko'rinishini ko'zdan qochirmaslik juda muhim. Ba'zi bo'yoq ranglari kompozitsiyaning ko'plab joylarida bo'lganda kichik bo'laklarda emas balki katta yuzalar yaxlitligi va ranglar uyg'unligini nazorat qilib borish yengillashadi.

²⁶ Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guipill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015.s-57

In the beginning stages, it's important to keep the whole of the painting in mind, even though you may only have time to paint one portion at a time. When there is some paint everywhere, you can readily view the interaction between the color and values as bigger masses rather than as small details.²⁷

Mashqning birinchi bosqichi: jismlarning konstruktiv tuzilishining boshlang'ich qalamchizgilarini chizib kompozitsiyadagi perspektivani aniqlab olamiz.

²⁷ Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guption Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. s 49

Ikkinchi bosqich: qog'oz yuzasini ho'llab chiqamiz, qurigandan keyin geometrik jismlarga tegmagan holda fonni mo'yqalam bilan yana bir bor ho'llaymiz. Bu safar fon qurib ulgurmasdan asosiy fondagi havorang va karmin rangida rang berib chiqamiz.

Uchinchi bosqich: geometrik jismlarga rang berib boshlaymiz.

To'rtinchi bosqich: umumiy ranglarni to'qlashtirib, shu bilan birga oq joylarini ochartirib borgan holda chuqur soyalar va mato burmalariga ishlov beramiz.²⁸

²⁸ Paramon Edisionis, «Curso Completo de Dibujo y Pintura Artistica». SA, Barselona, Ispaniya 1992: s-56-58

Mustaqil ish uchun vazifa. Ko'k tusli ranglardan tashkil topgan natyurmort rangtasvirini bajarish.

Nazorat savollari

1. Rangtasvirda ob'ektga qaytib aks etib turgan rang nima deb ataladi?
2. Ranglar gammasi deb nimaga aytiladi?
3. Natyurmort so'zining ma'nosi?
4. Narsaning asosiy rangi masalan gipstan ishlangan oq vazaning oqligi?
5. Ranglavha nima?
6. Kompozitsiyaning g'oyaviy markazi deb nimaga aytiladi?
7. Ufq chizig'i deganda nimani tushunasiz?
8. Bir nechta ranlarning o'zaro uyg'unligi qanday ataladi?
9. Shakl deb nimaga aytiladi?

8–modul: Guashda ishlash texnikasi. Sovuq ranglardan tashkil topgan natyurmortning rangtasvirini bajarish.

Mashg'ulot turi: Naturadan rasm ishlash.

Tasvirlash vositalari: Guash bo'yog'i, №8–№14 o'lchamdagi mo'yqalamlar, torshon qog'ozi, planshet, bo'yoq uchun politra, suv uchun idish.

Ishning bajarilish bosqichlari:

1. Joylashtirish, qurish. Shakl nisbatlarini topish;
2. Buyumlarning hajmini aniqlash, unga rangda ishlov berish;

3. Soya–yorug‘, rang va tus nisbatlariga ishlash .Umumlashtirish, yakunlash.

Izoh: tasvir vatmanning yarmida bajariladi. A–2 format.

Tayanch iboralar: *Palitra, ufq chizig‘i, muvozanat, yū–po‘zg‘or буюмлари, faktura, ijodiy eksperiment, guash texnikasi.*

Baholash mezonlari va ko‘rsatkichlari

Qurish, joylashtirish	Shakl, hajm nisbatlarini to‘g‘ri topish	Soya–yorug‘ munosabalarini to‘g‘ri topish	Tus nisbatlarini topish	Umumlashtirish, yaxlitlash, yakunlash ishlari	Jami
1	1	1	1	1	5

Guashda ishlash texnikasi. Sovuq ranglardan tashkil topgan natyurmortning rangtasvirini bajarish.

Natyurmort qo‘yilmasi

Kompozitsiyadagi to‘qlik, rang, faktura yoki masshtabni o‘zgartirib qarama qarshilik hosil qilish orqali holat yoki harakatni ifodalash mumkin. Juda och jism kuchli soya tushib turgan to‘q jism oldiga joylashtirilsa kontrastlik darajasi oshadi. Rang yoki to‘qlik darajasidan tashqari rangdor yuzada kulrang, sovuq tusli yuzada iliq ranglar berib ham kontrastlikni kuchaytirsa bo‘ladi. Yana bo‘yoq surtmasini har xil qalinlikda qo‘yish, mo‘yqalamni turlicha ishlatish yo‘li bilan ham fakturadagi kontrastlikni yaratish mumkin.

Contrast creates a moment of detail or a dynamic that you can establish in a composition through a change of value, hue, texture, or scale. Contrast of value is heightened when an extremely light value is placed next to a very dark area, as with strong cast shadows. Besides a strong change in color or value, you can also

express contrast through a neutral color juxtaposed with an intense color, saturated color next to a tint, or a cooler color next to a warmer one. Describing the changes in surface textures through brush handling (or via thickness of the paint itself) lets you achieve a contrast in texture.²⁹

Bu faktorlardan o'z joyida qo'llash kartina va undagi obrazga nisbatan tomoshabinning qiziqishini oshiradi. Rassomning hissiy sezgisi orqali kompozitsiyaning asosiy qonun-qoidalariga amal qilgan holda bu unsurlar va qoidalarni qanday tashkil etishni aniqlashiga yordam beradi. Kompozitsiyadagi bu qoidalarni qo'llashdagi ikkillanish yangi ijodiy eksperimentlar qilishga xalaqit beradi.

Birinchi bosqich: kompozitsiyani joylashtirib, uning qalamda umumiy ko'rinishini chizib olamiz. Mashq uchun quruq qog'oz va iliq bo'yoqlarni tanladik.

Ikkinchi bosqich: natyurmortdagi mevalar, idishlar hamda fondagi asosiy tushlarni aniqlab, katta yuzalarga ishlov beriladi. Ulardagi ranglar sekin-asta to'qlashtirib boriladi. Kartinadagi boshqa bo'laklarining rangini fon rangi yordamida tayyorlanib borilsa bir-biriga uyg'unlashgan, iliq tushdagi kompozitsiya hosil bo'ladi.

²⁹ Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guipill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. s 47

Uchinchi bosqich: kartinaning kompozitsion qurilishi. Mevalarning boy rangi hamda grafin va ryumkalarni keng rang surtmalarida berib boring. Shu'la tushib turgan joylar uchun oq qog'ozda joy tashlab ketishni unutmang. Tezda qarama-qarshi ranglar, yorqin tus va oq dog'lar ko'rinishlari sizni qo'shimcha ishlov berish, soya chetlarini yumshatish, yuvish ishlarini bajarishga undaydi.

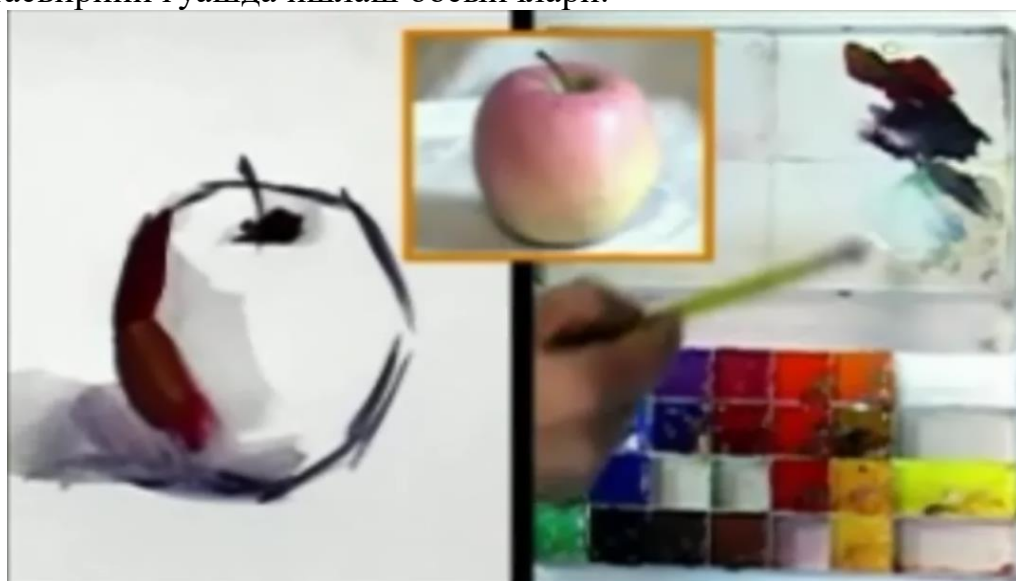
To'rtinchi bosqich: umumlashtirish yakunlash ishlari. Yuvib tashlash bilan oq joylarini ishlang. Mevalar, savatning rangdorligiga ishlov berib ranglarni yaxlitlashtirib boring. Alohida bo'laklarning qirralari yonidagi jismlardan ajratish uchun to'qlashtiring, kerakli joyini yumshatib aniqlashtirib boring. Ishni tugatishdan oldin uni ko'zdan panaroq joyga qo'ying. Ozroq muddat o'tgandan so'ng qaraganingizda undagi kamchiliklarni ko'ra boshlaysiz va uni to'g'irlash mumkin bo'ladi.

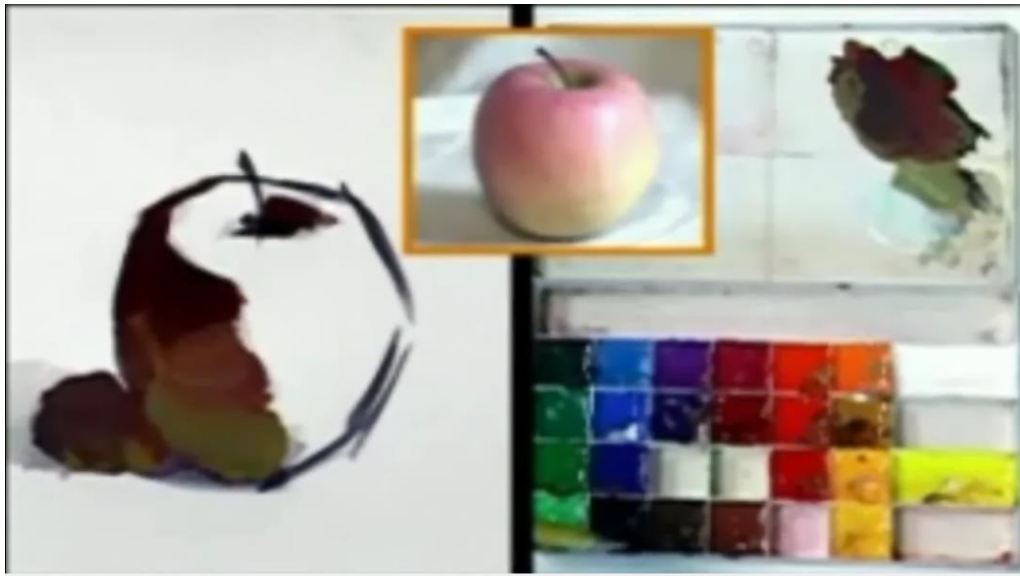

Mustaqil ish uchun vazifa.

Sovuq ranglardan tashkil topgan natyurmortning rangtasvirini guashda ishlash texnikasida tasvirlashni o'rganishga oid mashqlar bajarish.

Олма тасвирини гуашда ишлаш босишлари.

Nazorat savollari

1. Grafikada qanday vositalar qo'llaniladi?
2. Molbertni nimaga ishlatiladi?
3. Motiv deb nimaga aytiladi?
4. Rangtasvirda muvozanat deb nimaga aytiladi?
5. Asar yaratish maqsadida boshqacha usulni qo'llash, yangi yo'nalishni sinab ko'rish nima deb ataladi?
6. Lessirovka so'zi nimani anglatadi?
7. Qanday ranglar hosila ranglar deb ataladi?
8. Tasviriy san'atda simmetriya nima?
9. Fon ushin ishlatiladigan gazlama matolar qanday ataladi?

9–modul: Dekorativ fonda har xil buyumlardan tashkil topgan natyurmortning rangtasviri.

Mashg'ulot turi: Naturadan rasm ishlash.

Tasvirlash vositalari: Akvarel bo'yog'i, №8–№14 o'lchamdagi mo'yqalamlar, torshon qog'ozi, planshet, bo'yoq uchun politra, suv uchun idish.

Ishning bajarilish bosqichlari:

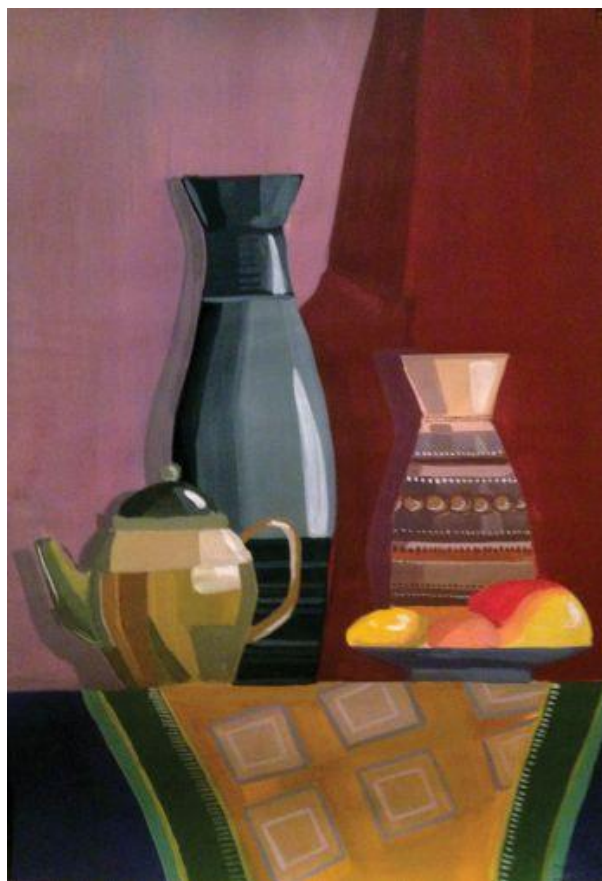
1. Joylashtirish, qurish. Shakl nisbatlarini topish;
2. Buyumlarning hajmini aniqlash, unga rangda ishlov berish;
3. Soya–yorug', rang va tus nisbatlariga ishlash .Umumlashtirish, yakunlash.

Izoh: tasvir vatmanning yarmida bajariladi. A–2 format.

Tayanch iboralar: *Dekorativ fon, qarash nuqtasi, kompozitsiya markazi, chiziqli perspektiva, fazoviy perspektiva, yorug'–soya, rang–tus, o'zaro uyg'unlik, qarama–qarshilik qonuniyatlari*

Baholash mezonlari va ko'rsatkichlari

Qurish, joylashtirish	Shakl, hajm nisbatlarini to'g'ri topish	Soya–yorug' munosabalar ini to'g'ri topish	Tus nisbatlarini topish	Umumlashtir ish, yaxlitlash, yakunlash ishlari	Jami
1	1	1	1	1	5

Dekorativ fonda har xil buyumlardan tashkil topgan natyurmortning rangtasviri.

Rangtasvirni boshlashdan oldin kompozitsiyadagi tomashabin diqqatini tortadigan qarash nuqtasini aniqlab olish lozim. Kompozitsiyaning qaysi qismi muhim? Tomashabinning nigohi birinchi navbatda qaerga qaratiladi? Tomashabin diqqatini tortadigan kompozitsiya markazi mavjudmi? Avvalo o'zingizga shu kabi savollarni berib ko'ring. Bu sizga kompozitsion qarash nuqtasini topib olishingizga yordam beradi. Kompozitsiya qarash markazi bu – tomashabin diqqatini ko'proq jalb qiladigan kartina qismi hisoblanadi.³⁰

³⁰ Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guption Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. s 55

Tasvirdagi kompozitsiya markazini topib olgandan so'ng tomoshabinning ko'z qarashini (kartina bo'ylab tomosha qilish) ikki o'lchamli qog'oz yuzasida uch o'lchamli fazoviy chuqurlikka yo'naltirish vazifasi turibdi. Kartinaga kirish nuqtasi odatda qandaydir ranglar yoki chiziqlar yordamida diagonal qarama-qarshi burchakka yo'naltiruvchi element sifatida uning pastki qismida ko'proq ishlatiladi. Buning uchun natyurmortda asosiy obrazni ko'rsatib turuvchi mato burmalari, soya, bir qator mevalar bo'lishi mumkin. E'tibor bergan bo'lsangiz ko'proq mato burmalari, naqshlar yoki stol qirralari bu vazifani o'taydi. Diagonal yo'naltirishdan foydalanish qog'ozning pastki qismining turg'un bo'lishiga yordam beradi.

Uzoq muddat ishlanadigan rangtasvir ma'lum bosqichlarda bajariladi. Har qanday rangtasvirni ishlash bosqichlarining asosiy prinsipi umumiy yaxlit ko'rinishlarni ishlashdan boshlanib, keyin mayda bo'laklarni ishlashga o'tiladi va yakunlash bosqichida barchasini umumlashtirish ishlari olib borilib vazifa tugatiladi.

Natyurmort rangtasviri ishlashning bosqichlari.

Dekorativ fonda har xil buyumlardan tashkil topgan natyurmortni planshetga joylashtirishda hajmdor buyumlarga etiborni qaratishimiz lozim. Qo'yilmani dekorativ yo'nalishini tahlil etib issiq va sovuq ranglarni bir-biriga bog'lagan holda ishlash. Har xil idishlarning bir-biriga bo'lgan mutanosibligini aniqlash. Rang ohanglarini bir-biriga bog'lash. Shakl mutanosibligini farqlash. Turli xil davrlarga munosib idishlardan tashkil topgan natyurmort.

Birinchi bosqich: kompozitsiyani joylashtirib, uning qalamda umumiy ko'rinishini chizib olamiz. Odatda rassomlar bunday ko'rinishdagi (framemaker) qurilmalarni o'zlari yasab olishgan yoki bu ishning ustalariga buyurtma berib yasatishgan. Bunda kvadrat to'rlarni ramkaga ingichka sim yoki iplarni bir tekisda tartib bilan tortib chiqilgan va qurilmani voqea joyi ko'rinadigan holda qulay qilib joylashtirilgan. Bu holatda ko'rinishni qog'ozga joylashtirib olishda ancha engillik tug'iladi, biroq shu bilan birgalikda rassomdan ish vaqtida qarash nuqtalari ko'rinish va qog'ozdagi tasvir bir xil holatda ko'rinishini yo'qotib qo'ymaslik uchun o'ta sabrlikni ham talab qiladi.

I bosqich – Kompozitsiyani qog'oz yuzasida joylashtirish, umumiy ko'rinishini qalamda ishlash.

II bosqich – Asosiy shakl va fonning asosiy ranglarini aniqlash. **Ikkinchi bosqich:** natyurmortdagi mevalar, idishlar hamda fondagi asosiy tuslarni aniqlab, katta yuzalarga ishlov beriladi. Ulardagi ranglar sekin-asta to‘qlashtirib boriladi. Kartinadagi boshqa bo‘laklarining rangini fon rangi yordamida tayyorlanib borilsa bir-biriga uyg‘unlashgan, iliq tUSDagi kompozitsiya hosil bo‘ladi.

III bosqich – rangda hajmiga ishlov berish, rang–tus munosabatlarini topish. **Uchinchi bosqich:** kartinaning kompozitsion qurilishi. Mevalarning boy rangi hamda grafin va ryumkalarni keng rang surtmalarida berib boring. Shu‘la tushib turgan joylar uchun oq qog‘ozda joy tashlab ketishni unutmang. Tezda qarama-qarshi ranglar, yorqin tus va oq dog‘lar ko‘rinishlari sizni qo‘shimcha ishlov berish, soya chetlarini yumshatish, yuvish ishlarini bajarishga undaydi.

IV bosqich – Ob‘ektning barcha bo‘laklaridagi yorug‘–soyalarga ishlov berib, kompozitsiya umumlashtirilad va yakunlanadi. **To‘rtinchi bosqich:** umumlashtirish yakunlash ishlari. Yuhib tashlash bilan oq joylarini ishlang. Mevalar, savatning rangdorligiga ishlov berib ranglarni yaxlitlashtirib boring. Alohida bo‘laklarning qirralari yonidagi jismlardan ajratish uchun to‘qlashtiring, kerakli joyini yumshatib aniqlashtirib boring. Ishni tugatishdan oldin uni ko‘zdan panaroq joyga qo‘ying. Ozroq muddat o‘tgandan so‘ng qaraganingizda undagi kamchiliklarni ko‘ra boshlaysiz va uni to‘g‘irlash mumkin bo‘ladi.

Rangtasvirni bajarish bosqichlari bo'yicha qat'iy mantiqqa asoslab olib borish ko'nikmalari talabalar tomonidan uzoq vaqt ishlash natijasida asta-sekin egallab boriladi. Uy-ro'zg'or buyumlardan tashkil topgan natyurmortni bajarishda ranglar bilan shaklning hajmdor qurilishi, ularning fazoviy va masshtab jihatdan o'zaro bog'liqligini ko'rsatish vazifasi qo'yiladi. Talabaga kompozitsiyadagi chiziqli perspektiva, fazoviy perspektiva, yorug'-soya, rang-tus, o'zaro uyg'unlik, qarama-qarshilik qonuniyatlari haqida tushunchalar beriladi. Bu rangtasvirda tasvirning chiziqli konstruktiv qurilishi, yorug'-soya munosabatlarini to'g'ri bajarish bilan shaklni aniqlashtirish talab qilinadi. Ranglarning o'ta dag'alligi, rangning juda och bo'lib qolishi, shu bilan birga rangtasvirni o'ta qoraytirib yuborish, qog'ozni kir bo'lib ketishi, palapartish va qo'pol rang dog'lariga yo'l qo'ymaslik ham kerak. Tasvirdagi mayda bo'laklarni emas, katta-katta yuzalarni yaxlit ishlash bilan, qog'ozning butun yuzasi bo'ylab bosqichma-bosqich, rangtasvirning sifatli texnik bajarilishiga erishish talab qilinadi. Yorug'-soya va reflekslarga ishlashning mohiyati, tasvirni palapartish bo'yash emas, jism shaklining hajmli qurilishini muvafaqqiyatli bajarishdan iborat.

Mustaqil ish uchun vazifa.

Dekorativ fonda har xil buyumlardan tashkil topgan natyurmortning rangtasviri ishlashni o'rganishga oid mashqlar bajarish.

Nazorat savollari

1. Faktura atamasi ta'rifi?
2. Rangtasvirda dastlabki rang berish nima deb ataladi?
3. Yashil rang qaysi bo'yoqlar aralashmasidan hosil bo'ladi?
4. Tasviriy san'at janrlari qaysi qatorda?
5. Surat tekisligi deb nimaga aytiladi?
6. Tasviriy san'atning turlarini ayting.
7. Format atamasining ma'nosi nima?
8. Asl holiga, tabiiy ko'rinishga o'xshatib ishlash tasviriy san'atning qanday uslubiga kiradi?
9. Akvarel bo'yog'i qurigach, ochlashadimi yoki to'qlashadimi?
10. Yumshoq, mayin mo'yqalamlar nimalardan tayyorlanadi?

10–modul: Hayvonlar va parrandalarning ranglavhalarini bajarish.

Mashg'ulot turi: Naturadan rasm ishlash.

Tasvirlash vositalari: Akvarel bo'yog'ining ikki xil rangi, №8–№14 o'lchamdagi mo'yqalamlar, torshon qog'ozi, planshet, bo'yoq uchun politra, suv uchun idish.

Ishning bajarilish bosqichlari:

1. Joylashtirish, qurish. Shakl nisbatlarini topish;
2. Soya–yorug', rang va tus nisbatlariga ishlash. Umumlashtirish, yakunlash;

Izoh: tasvir vatmanning yarmida bajariladi. A–2 format.

Tayanch iboralar: *Animal janr, kuzatish moslamasi, asosiy rang, ranglavha, natura, kolorit, faktura, nisbat, munosabat, g'oyaviy markaz.*

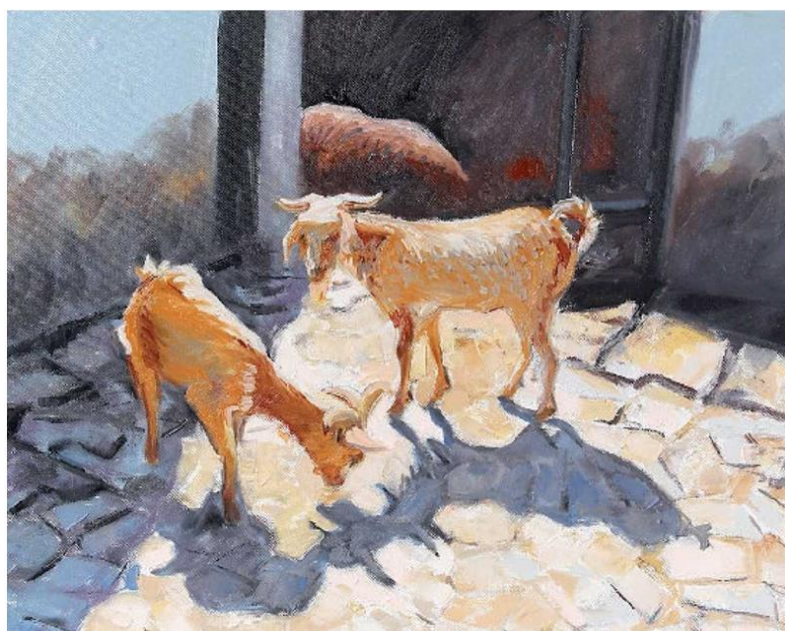
Baholash mezonlari va ko'rsatkichlari

Qurish, joylashtirish	Shakl, hajm nisbatlarini to'g'ri topish	Soya–yorug' munosabalar ini to'g'ri topish	Tus nisbatlarini topish	Umumlashtir ish, yaxlitlash, yakunlash ishlari	Jami
1	1	1	1	1	5

Hayvonlar va parrandalarning ranglavhalarini bajarish.

31

³¹ Aggy Boshoff. Oil-painting Workshop. First American Edition, 2006 Published in the United States by DK Publishing, 375 Hudson Street, New York, New York. S.69

Hayotining so'ngi yilida Van Gog 850 dan ortiq rangtasvir asarlari va 1000 dan ortiq qoralama va qalamchizgilar ishladi. Boshqa rassomlar singari Van Gog ham tinimsiz o'z ustida ishladi. Rangtasvir ishlamoqchi bo'lgan har bir kishi Van Gogga o'xshab progressiv yutuqlar yo'lidagi mashaqqatli mehnat samarasiz bo'lmasligini o'ziga shior qilib olmog'i lozim. Akvarel texnikasini o'rganish yanada qiyinroq hisoblanadi. Buning uchun ijodiy jarayonda zarur texnika, ko'nikma va malaka, sabr-toqat, juda ko'plab qoralama va ranglavhalar bajarish kerak bo'ladi. 54 bet

Ayniqsa hayvonlar va parrandalarning ranglavhalarini bajarish mashg'ulotlarida bunday tezkor ranglavhalar ishlash juda foydali. Insoniyat qadimdan hayvonot olami va tabiat bilan chambar-chas bog'liq holda hayot kechirib keladi. Shuning uchun musavvirlar azaldan tabiat go'zalliklarini, hayvonot olamini jonli bo'yoqlarda tasvirlashga harakat qilganlar. Ana shunday rassomlarni animalist rassomlar deb ataydilar.

Hayvonot dunyosi beqiyos, turli-tumandir. Tabiatan plastik harakatlanuvchi jirafadan tortib, cheksiz erkin ranglarga ega bo'lgan kapalaklar, qushlar rassomlarga ilhom baxsh etadi va ularning shu janrda turli asarlar yaratishlariga turtki bo'ladi.

Qush va hayvonlar rasmini tasvirlash borasida har bir talabaning kerakli bilim va malakaga ega bo'lishi talab etiladi.

Qushlarning rasmini chizishni o'rganishda, avvalo, tulumiga qarab turli tomondan tasvirlashni mashq qilish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun ularni sinchiklab kuzatish lozim. Keyin tulumlarini tez chizishni mashq qilish orqali jonli hayvon va qushlar rasmi tasvirlashga o'tiladi. Tirik qushlarning tasvirini ishlash juda qiyin. Chunki ular tinimsiz harakatda bo'ladi.

³² Aggy Boshoff. Oil-painting Workshop. First American Edition, 2006 Published in the United States by DK Publishing, 375 Hudson Street, New York, New York. S.79

Birorta qush rasmini ishlashdan oldin uning boshiga nisbatan gavdasi, tumshug'i, dumining tuzilishini aniqlab olish kerak.

Qushlarning tuzilishini geometrik jismlarga taqqoslasak, tumshug'i konussimon, boshi sharga o'xshashini payqaymiz. Gavdasi esa tuxum shakliga o'xshab ketadi. Ana shu shakllarga o'xshatib qushning boshi, bo'yni, tumshug'i, gavdasini chizish kerak.

Albatta, har qaysi bo'lakning o'ziga xos tomonlarini hisobga olib, bir-biriga uzviy bog'lash lozim, aks holda qush boshqa bir qushga o'xshab qoladi (26–rasm).

Qush (turna) rasmini chizish uchun u avval sinchiklab kuzatiladi, turnaning gavdasiga nisbatan oyog'i, bo'yni anchagina uzun, tumshug'i ham uzun va uchlidir. Qog'ozga turnaning gavdasi o'rtasidan yo'nalishi bo'yicha qiya chiziq tortib, ana shu chiziqqa uzunchoq tuxum shaklidagi gavdasi belgilanadi. Keyin bo'yini belgilovchi chiziq, oyoqlarning yo'nalishini ko'rsatuvchi chiziq, so'ng dumining uzunligi belgilanadi. Chizish jarayonida

qushning tumshug'i, boshi, oyog'i, qanoti, dumining o'lchamlari qayta–qayta solishtirilib aniqlanadi. Ish yorug'1 va soylarni asta–sekin tasvirlash bilan nihoyasiga yetkaziladi.

Hayvonlar rasmini chizishda ham qushlar rasmini chizishdagi tartibga rioya qilinadi. Ularning tasvirini chizish qushlarni chizishga qaraganda birmuncha qiyin. Chunki hayvonlarning tana va suyak tuzilishi murakkabdir. Suyaklarning tuzilishini o'rganish ham tasvirni to'g'ri chizishga yordam beradi.

Hayvonot olamini tasvirlash ham qiziqarli, ham mushkul. Doimo harakatda bo'lgan yirik hayvonlar. mittigina parrandalarning holatini kuzatib o'rganish va ularni tasvirlash talabalarga keyingi ijodiy ish jarayonida g'oyatda zarur. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning harakat, nisbat, ranglarning o'zaro bogliqligi kabi tasviriy san'atda muhim bo'lgan qonun–qoidalarini o'zlashtirib olishlarida katta ahamiyatga ega.³³

Tez bajariladigan shu bilan birga g'oya mazmunini ochib beruvchi qoralama va ranglavhalar rangtasvirni o'rganish uchun bebaho o'rganish manbai hisoblanadi. Bu kichik eskizlar ba'zan katta asarlar yaratilishi uchun “g'oyaviy yadro” vazifasini o'taydi. Yaxshi rangtasvir kompozitsiyasi bajarish uchun buyumdagi chiziqlar, shakl, rang, yuza va sirt xususiyatlariga (silliq, g'adir–budur, yaltiroq, yumshoq) diqqatni qaratish lozim.³⁴

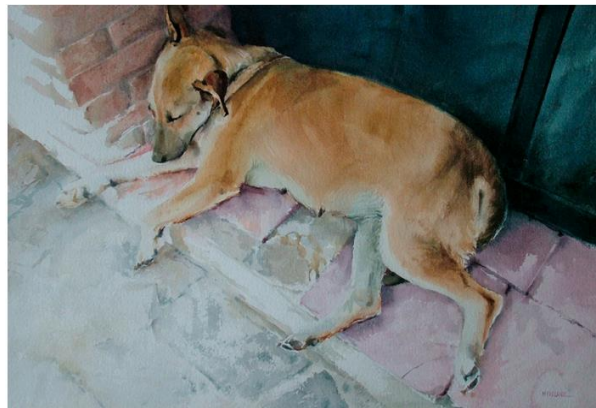
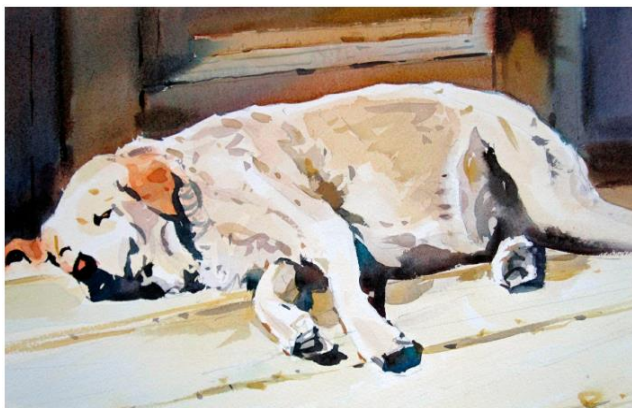
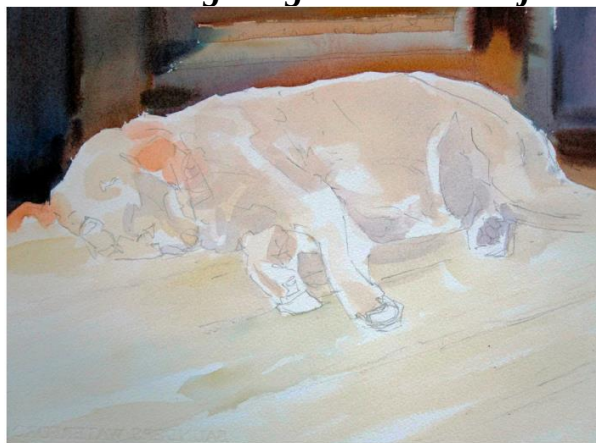
Artist's sketchbooks are valuable tools for producing quick sketches that let you capture the essence of an idea, regardless of whether you make those sketches on site or later from photographs. These small thumbnail sketches, often only as big as 1 × 2 inches, are kernels of “good ideas” rather than very tiny drawings. By asking Is this a line idea or a shape idea? you eliminate any unnecessary details that may get in your way. The key is to focus on what element makes this a good painting composition—line, shape, color, form, or texture.

³³ Abdirasilov S., Boymetov B., Tolipov N. TASVIRIY SAN'AT. Cho'lpon nomidagi nashriyot-m atbaa iiodiv uyi/ Toshkent - 2006. 43-45 betlar

³⁴ Paramon Edisionis, «Osnovo` jivopisi». SA, Barselona, Ispaniya 1992: s-15

Umumlashtirish bosqichida naturaga yaxlitligicha qarash, hamma narsani birdaniga ko‘rish ya’ni «tikilib qarash» kerak. Buyumlar guruxining barchasi tarqoq bo‘lib tuyuladi, ammo shu paytda tus munosabatlarini, natura yaxlitligini tezroq tushunish mumkin. Navbatma-navbat naturaga ham, ranglavhaga ham yaxlit qarash kerak, shunda qaerda qanday xatoga yo‘l qo‘yilganligini ilg‘ab olish mumkin. Butunligicha, yaxlitligicha ko‘ra olish qobiliyati, ishni umumiydan xususiyyga qarab va undan yana umumlashtirishga tomon boriladi. Ish jarayonida yaxlit ko‘rish – rangtasvir ishlash mahoratining asosidir. Faqatgina shu malakaga ega bo‘lgan rassom, naturani obrazli ko‘rinishini to‘g‘ri ifoda etishi, undagi asosiy va har bir bo‘lakning o‘z o‘rnini topishini, ishning yakuniy darajasini hamda kompozitsiyaviy markazga bo‘ysundirishni samarali bajara oladi.³⁵

Guashda va akvarelda hayvonlar va parrandalarning ranglavhalarini bajarish.

Akvarelda oftobda toblanib yotgan kuchuk ranglavhasini ishlash bosqichlari.³⁶

Mustaqil ish uchun vazifa.

Guashda va akvarelda hayvonlar va parrandalarning ranglavhalarini bajarish.

³⁵ Abdirasilov S., Tolipov N., Oripova N. Rangtasvir Toshkent-“O‘zbekiston” -2006 82-6et

³⁶ Frontz , Lesl i e.

The watercolor course you’ve always wanted : guided lessons for beginners and experienced artists / All rights reserved. Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. Copyright © 2015 s. 114-117.
www.crownpublishing.com
www.watsonguptill.com

Nazorat savollari

1. Tabiat ko`rinishini ishlash qanday janr deb ataladi?
2. Kartinaga rassom tomonidan tanlangan tomashabinning nigohi yo'naltirilayotgan nuqta nima deb ataladi?
3. Asar yoki tasvirning oldindan bajarilgan xomaki tasviri nima deyiladi?
4. Naturani o`rganib chiqish uchun tezkor ishlanadigan rangtasvir nima deb ataladi?
5. Tasviriy san`atda hayvonlar, jonivorlarni ishlash qanday janr deyiladi?
6. Badiiy xususiyatlari tashqi muhitga bog'liq bo'lmagan dastgohda ishlanadigan kichik asarlar qanday ataladi?
7. Guash texnikasi, texnologiyasida vazifalar ishlash uchun qanday ashyo va jihozlar zarur bo'ladi?
8. Tasvirdagi aniq bir mavzu yoki voqea qanday ataladi?
9. Rassom uzoq vaqt kuzatib ishlash jarayonida bevosita tasvirlash uchun tanlagan voqelikdagi ob'ektlar nima deb ataladi?
10. Guash bo'yog'i asosan san'atning qaysi turida ko'proq qo'llaniladi?

VII. ГЛЮССАРИЙ

	O'zbekcha	inglizcha	izoh
1	Akvarel	Watercolor s	– tayyorlashda suvda parchalanish xususiyatiga ega modda, masalan gummiarabik moddasidan foydalanilgan bo'yoq turi. Odatda akvarel suv bilan qorilganda suv kabi tiniq holatga keladi va mo'yqalamda uzun dog'lar yordamida ishlanadi.
2	Oq bo'yoq (Belila)	White	– oq mineral bo'yoq. Odatda tarkibida kumush, temir, mis, titan kabi moddalar mavjud bo'ladi. Birinchi oq mineral bo'yoq – yog'li rassomlik san'ati uchun mo'ljallangan – qo'rg'oshin belilasi. U mustahkam, yaxshi quriydi va havo ta'siriga chidamli hossalarga ega. Qo'rg'oshin belilasining kamchiliklari ham bor: u zaharli, vaqti bilan vodorod sulfide ta'siridan rangi to'q va tiniqroq holatga keladi, yog'da sarg'ayadi.
3	Qog'oz	Paper	– tasviriy san'atda qog'oz ko'proq akvarel bilan ishlashda qo'llaniladi, bu yerda ortiqcha takrorlanishlardan qochib, faqat bir qancha mulohazalar bilan kifoyalanish mumkin.
4	Vatman	Whatman	– (angl whatman) – qalin qattiq qog'oz. Juda sifatli, yuzasi ga'dir – budur, mustahkam va yaxshi moylangan qog'oz. Qog'oz nomi ingliz qog'oz korxonasi egasi J.Vatman
5	Grizayl	Grisaille	– (fran. Grisaille gris so'zidan olingan – kulrang). Bir rangli tasviriy san'at, bir rangli yozuv (monoxromiya), bitta rang yordamida ishlanadi, odatda kulrang yoki jigarranglardan foydalaniladi. Grizayl uslubi uskuna tasvirida, shuningdek interyerlarda ham keng qo'llaniladi. Grizayl klassitsizm san'atida relyef soya va nur tasviri yordamida yoritiladi.
6	Shu'la (blik)	Glare	– (nemis. – nigoh) soya va yorug'lik elementi. Buyumdagi eng yorug' nur tushgan, asosan jilolanib va yaltirab turgan qismi. Odatda bu dog' yorqinligiga ko'rabuyumning umumiy

			ko'rinishidan yaqqol farqlanib turadi.
7	Mo'yqalam	Brush	– dastgakka maxkamlangan bir xil dag'al junlar to'pi, tekislikka bo'yoq, yelim, lak surtish uchun qo'llaniladi. Yungli hayvonlar yungidan (olmaxon, suvsar) va hayvonlar junidan tayyorlanadi. Foydalanishda sintetik mo'yqalamlar juda qulay.
8	Cheklangan ranglar	limited flowerses	–rangtasvir ishlashni o'rganishning boshlang'ich bosqichlarida qo'shimcha ranglarni tayyorlashni o'rganish uchun mavjud barcha ranglar naboridan foydalanilmay, kam sonli bo'yoq ranglaridan foydalaniladigan ikki yoki uch xil rang.
9	Torshon qog'oz	Paper torshon	–torshon atamasi (fr. juda g'adir–budur yuza) – yuzaning yirik va mayda jilvirliligi xususiyatini anglatadi. Zichligi yuqori, yorqin oq rangda, kislotasiz, uzoq muddat saqlanish Rangtasvirga o'ziga xos jozibalorlik yuzasi jilvirli akvarel, guash, tempera va akril bo'yoqlarida rangtasvir ishlash uchun qo'llaniladigan maxsus qog'oz turi.
10	Kompozitsiya	Song	(lot.composition – tuzish) – badiiy asarni uning mazmuni va hususiyatiga ko'ra tuzish. Kompozitsiya asarga o'ziga hoslik va butunlik bahsh etuvchi badiiy shaklning muhim elementi hisoblanadi.
11	Geometrik jismlar	geometric bodies	– rangtasvirni o'rganishning boshlang'ich bosqichlarida natyurmort qo'yilmalari uchun o'quv jarayonida qo'llaniladigan to'g'ri shaklli (kub, shar, prizma, piramida, konus) gipsdan yasalgan jismlar to'plami. O'quv jihozi.

12	Konstruktiv tuzilish	design	– tasviriy san'atda shaklning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalash uchun barcha qismlari o'rtasidagi munosabat, o'zaro nisbatlarni qurish.
13	Perspektiva	Perspective	– (fran.perspective, lot.perspicio – aniq ko'raman), tekislikdagi katta tanalar tasviri, ularning o'z joy tuzilishi va joylashgan o'rni, shuningdek kuzatuvchidan uzoqligi yetkazib beriladi.
14	Obraz	Image	– san'atda butun borliq hodisalarini tasvirlash shakli, butun borliqni badiiy tasvirlash shakli. Tasviriy san'atda obraz fikrning aniq, yaqqol tasviri.
15	Buyum tekisligi	Plane subject	–tasvir chizilayotgan sath, mato, polotno, qog'oz yuzasi
16	Natyurmort	French inanimate nature	–тасвир чизилаётган сath, мато, полотно, qog'oz yuzasi frantsuzcha–jonsiz tabiat.
17	Rangtasvir	converted using different paints picture books	–тасвир чизилаётган сath, мато, полотно, qog'oz yuzasi turli hil bo'yoqlar yordamida ishlanadigan surat, asarlar.
18	Yarim soya	The penumbra	– yorug'lik va soya elementi; yorug'lik va chuqur soya orasidagi joyni egallovchi, predmet ustidagi yorug'lik va soya siyqallashishi.
19	Yarim	Halftone	– predmetning yoritilgan bo'lagining kam rangli ikkita yonma–yon ranglari orasidan o'tuvchi rang. San'at asarlarida: badiiy asarni ifodalash vositasi.
20	Nisbat	Ratio	– bo'laklar o'lchami, bo'laklarning bir biriga va bir butunning o'lchamlariga mosligi. Tasviriy san'atda nisbatning ko'plab turlari mavjud.

			Rassom nisbatning barcha turlari bilan ishlaydi. Ular nafaqat shakl va predmetlarning tuzilishini, balki asarning kompozitsion tuzilishini ham belgilaydi.
21	Kolorit	Color	– (ital.colorito, lot.color–bo’yoq, rang) rasmdagi bo’yoqlar mutanosibligi, ularning o’zaro aloqasi, rang va uyg’unligiga ko’ra ranglarning mosligi. Iliq, sovuq va yorqin kolorit. Koloritning tashqi tasviri – asarda ranglarning yorqinligi va uyg’unligi.
22	Kontrast	Contrast	(fran. – keskin farq, qarama–qarshilik) – tasviriy san’atda keng tarqalgan badiiy uslub, qarama–qarshi sifatlarni taqqoslash va ularni kuchaytirishga qaratilgan.
23	Munosabat, nisbat	Attitude, proportion	– asar yaratishda foydalanilgan natura elementlarining o’zaro bog‘liqligi. Masalan: rangtasvirda tus va rang munosabati, har xil yorqinlik nisbati. Chizmatasvirda o’cham va shakl nisbatlari. San’atda taqqoslash usuli bilan aniqlanadi. Tus va rang munosabatalari kontrast, o’tkir va engil nyuansli bo’lishi mumkin.
24	Qoralama	Sketch	fransuzcha – exguisse – nabrosok (qoralama) – ijodiy g’oyaning asar uchun bajarilgan tez bajarilgan chizgilari.
25	Eskiz	Outline	–тасвир чизилаётган сath, мато, полотно, qog’oz юзаси eskiz har xil usul (texnika)da bajarilishi mumkin. Eskiz bir necha variantd a bajariladi va eng yaxshi deb topilgani asar uchun asos qilinib olinadi.
26	Chiziq	Sidebar	–тасвир чизилаётган сath, мато, полотно, qog’oz юзаси контур, абрис

27	Shakl	Form	(lotincha – forma – tashqi k o ‘rinish) 1) tashqi ko‘rinish, qiyofa; 2) tasviriy san ‘atda forma deganda shaklning tashqi xususiyatiga aytiladi. Tasviriy san ‘atda badiiy forma – bu kompozitsiya tuzilishi, vositalar birligi, hamjihatlilik, usuli, badiiy ashyoda amalga oshirilganligi va badiiy g ‘oya mujassamligidir.
28	Dastlabki rang (podmalevka)	First colour	–tasvir chizilayotgan sath, mato, polotno, qog‘oz yuzasi ko‘p qatlamli moybo ‘yoqda ishlangan kartinaning eng avvalgi boshlang‘ich bosqichi. Boshqa rangtasvir texnikasida ham podmalevka ishlatilishi mumkin. Podmalevka rangli yoki monoxramli (rangsiz, kulrang), bir tusli, yupqa rangli qatlamda yoki nisbatan quyuq bo‘yoqda bajarilishi mumkin.
29	Faktura	Invoice, texture	(lotincha – factura– ishlov berish) 1) ashyo (material) ning xarakter xususiyati, naturada buyumning sirti va uning san ‘at asaridagi tasviri (masalan, kartinada yoki naturada shisha ko‘zaning yaltiroq sirti, yuzasi); 2) materialning ishlov berilganlik xususiyati, materialning xarakterli sifati (masalan, nafis tasviriy asar fakturasi – bu mezon (iz), b o‘yoq qatlamining xususiyati. U silliq, g ‘adir–budir, relefli va shu kabi k o ‘rinishda b o ‘lishi mumkin, haykaltaroshlikda – ishlov berilgan tosh, yog‘och va boshqalarning yuzasidir)
30	Alla prima	Alla prima	(lot– birinchi urinishdan) tasviriy san`atdagi rassomlik usuli, mohiyati shundaki, ishlanadigan tasvir hech bir yordamchi chizmalarsiz ishlanadi.

31	Soya–yorug`	Chiaroscur o	– yorug` va to`q ranglar aralashmasi, buyumning hajmi va formasini chiqarishda katta ahamiyatga ega. Uning asosini: Soya va yorug`, yarim yorug`, reflex, shu`li tashkil etadi. Soya va yorug` kompozitsion tuzilish va asar mazmunini ta`riflash vositalaridan biri hisoblanadi.
32	Axromatik ranglar	Achromatic colors	–axromatik ranglar – qar. Хроматические цвета
33	Xromatik ranglar	Chromatic colors	– bir–biridan asosiy sifati, va ko`rinishi bilan ajralib turadigan ranglar. Xromatik ranglarga – quyosh nurlari tushganda hosil bo`ladigan, quyosh nurlari spektoridagi ranglar. Ranglar spektori shartli ravishda “ranglar doirasi” da joylashadi. Bu doirada ranglar sovuqda issiqqa qarab ketma – ketlikda joylashadi.
34	Rang	Color	– rang tasvirning eng asosiy ish anjomlaridan biri hisoblanadi. Atrof muhitning rang – barang holda aks ettirilishi, naturaning muhim jihatlari ko`rsatilishida ranglar jilosi asosiy o`rinni egallaydi.
35	Rang kontrasti	Color contrast	– bir–biridan faqat tus jihatidan ajralib turadigan ranglarning birga qo`llanilishi. Ranglarning sovuq issiqligi kartina elementlarining ajralib turishida ta`sir ko`rsatadi.
36	Palitra	Palette	– (fran.palette) 1. Bo`yoqlarni aralashtirish va joylashtirish uchun ishlatiladigan katta bo`lmagan yopqa yog`och taxtacha;  2. Rassom yoki rangtasvirasarlari uchun ushbu rasmga xos bo`lgan ranglar mutanosibligi, ranglar xususiyati, majmuasi, jilosi.
37	Fazoviy планлар, perspektiva	Intensity cuing, airborne	1) naturalarga qaraganimizda fazoga joylashgan buyumlar shartli ravishda maydonlarga bolinadi 2) kartina bo`sh lig`idagi

		prospect	tasvirning har xil darajadagi uzoqlashuvi. Odatda bir necha planlar farqlanadi: birinchi, ikkinchi, uchinchi yoki oldingi, o'rta, uzoq planlari. Ularning soni har xil bo'lishi tasvirlanayotgan obyektga, ijodiy g'oyaga bog'liq; 3) modelirovkada, fazoda har xil joylashgan shakl qismlarini shakl planlari deb yuritiladi
38	Tasvir	Item image	– belgilangan obyektning tasvirlovchi buyum, obraz, rasm. Tasviriy san'atda yaratilayotgan asarlar (rasmda, kompozitsiyada va b.) haqiqiy dunyoning subyektiv tasviri hisoblanadi.
39	Tasviriy san'at	Art	– badiiy ijodning bir turi, badiiy obrazlarni tekislik va makonda namoyon etadi. Bu tushunchalar tasviriy san'at, grafika va me'morchilik, shuningdek arxitekturaning har xil turlarini birlashtiradi.
40	Obraz	Image	– san'atda butun borliqdagi hodisalar, voqeliklarni badiiy tasvirlash shakli. Tasviriy san'atda obraz - fikrning aniq, yaqqol tasviri.
41	Karton	Cardboard	–fran.carton, ital.cartone, carta – qog'oz. 1. Qalin, qattiq va juda pishiq qog'oz, oddiy qog'ozdan qalin. Qog'ozga tushirilgan rasm, eskiz, keyin u o'zaka tushiriladi (mato, devor, yog'och yoki metal tekislik).
42	Yorug'lik	Light	– tasviriy san'atda soya yorug' elementi. Naturada bo'lgani kabi, tasvirda ham bu atama eng yorug' qismlarini ko'rsatib berishda qo'llaniladi.
43	Muvozanat		–o'quv natyurmorti yoki kompozitsiya, tasvirining qismlari, ranglar, o'lcham, shaklning o'zaro mos kelishi, sath og'irligi mutanosibligi.
44	Ritm	Rhythm	–asar kompozitsiyasi tuzilishi xususiyatlaridan biri, kompozitsiya qismining (buyum, shakl, naqsh bo'laklari, rang va h.k...) bir tekisda

			navbat bilan qaytarilishi.
45	Modelirovka	Modeling	– (ital.–davolamoq) – badiiy amaliyotda: u yoki bu yorug’likda relyef, tasvirlanayotgan predmet shaklini yetkazib berish. Rasmda modelirovka rang (nur va soya) yordamida amalga oshiriladi, o’z navbatida shakllarning muntazam o’zgarishi ham hisobga olinadi. Tasviriy san’atda shakl ranglar bilan shakllantiriladi, chunku bu yerda ranglarning barcha taraflari o’zaro bog’langan. Haykaltaroshlikda modelirovkada yasash jarayoni va uch o’lchamli shakllarni ishlash tushuniladi.
46	Bo’yoq	Paint	– rang bo’yash vositalari tarkibining umumiy nomi, maishiy sohada foydalanishga mo’ljallangan, predmetlarga surtilganda yoki bo’ktirilganda u yoki bu rangni beradi. Kimyoviy tarkibiga ko’ra pigmentlar va ulardan tayyorlangan bo’yoqlar mineral (noorganik tuzlar yoki metal oksidlari) va organik (o’simlik va hayvonlarning birlashishi).
47	Rang surtmasi	Pap	– mo’yqalam tortib bo’yoq berish – asosga (mato, karton va boshqalar) tushirilgan bo’yoqli mo’yqalam izi. Mazok bilan ishlash texnikasi turli va u muallifning shaxsiy harakati, oldiga qo’ygan vazifalari, u ishlayotgan material hususiyatlariga bog’liq.
48	Xomaki reja	Sketch	– rassom tomonidan tez bajarilgan, katta bo’lmagan o’lchamdagi rassomlik, grafika va haykaltaroshlik san’ati asari.
49	kompozitsiya tekisligi		
50	Siluet	Silhouette	–XVII asr frantsuz arbobi nomidan kelib chiqqan. Kishi, hayvon, qush, narsalarning soyaga o’xshatib bir rangda ishlangan tasviri.

			Tasvir sidirg`a rangdagi qog`ozni kesib ishlab, boshqa rangdagi qog`oz yoki materialga yopishtirilishi ham mumkin. Grafika texnikasining bu turi qadimdan Xitoyda, Yaponiya va boshqa sharq mamlakatlarida, asrdan boshlab esa Evropada rivojlangan. Keng ma'noda narsa, bino turi shakllarining xarakterli ko'rinishidir.
51	Sovuq ranglar	Cool Flowerses	–qor, muz va sovuqlik taftini eslatuvchi ko'k, havorang va siyohrang tusli ranglar ko'lami
52	Iliq ranglar	Warm flowerses	–quyosh, olov, issiqlik taftini eslatuvchi sariq, qizil va zarg`aldoq tusli ranglar ko'lami
53	Yuvish	Blur	– muntazam suvdan foydalangan holda mo'yqalam bilan ishlash texnikasi, qiyin va tasviriy san'at effektlariga boy tush, akvarel va boshqalarda ishlangan rasmlarga ega bo'lish uchun qo'llaniladi.
54	Refleks	Reflex	– grafikada kamdam–kam, tasviriy san'atda: o'rab turgan obyektlardan biror–bir predmetga rang va nurning tushgan aksi. Bir butun qismlarining qiyin o'zaro aloqasi.
55	Ufq Chizig'I	Line of the horizon	–nigoh qarashi va uning izidan taasurolimiz paydo bo'ladigan, ko'pincha rassomning tasvirlanayotgan ko'rinishga qarash uchun tanlagan nuqtasi, ya'ni kartina tashqarisidagi qarash nuqtasiga bog'liq bo'ladi. Tomashabinning ko'z qarashi darajasida yotuvchi chiziq. – bu gorizont chizig'i deyiladi.
56	G'oyaviy markaz	Centre to ideas	
57	Uslub	Style	– muallifning ijod maktabida rassomlikning aniq bir yo`nalishiga xarakterli obrazli tizimi qat'iy birligi va tasvirlash usuli. Atama turli ma'nolarda qo'llaniladi, ko'pinch keng

			ma'noda qo'llaniladi.
58	Shakl	Form	– tashqi ko'rinish. Tasviriy san'atda forma hajmni, konstruksiyani hamda mutanosiblikni anglatadi.
59	Gamma	Gamma	– ranglar jilosi, ko'proqamaliysan'atda qo'llaniladigan bir nechta ranglarning o'zaro uyg'unligi. Issiq, sovuq, yorqin va boshqalarga ajratiladi.
60	Grafika	Graphics	– (grek. graphike, grapho, yozaman, chizaman) 1) Tasviriy san'at turi bo'lib, asosiy tasviriy vositalar: qog'ozga tushirilgan chiziqlar, shtrixlar, dog' va nuqtalar bilan rasm chiziladi. Grafika ikki turga bo'linadi: tasviriy (rasm), muallif tomonidan chizilgan rasm va nashr qilingan: o'yma naqsh, toshbosma. 2) Asosi shunday rasmdan iborat bo'lgan nashr qilingan badiiy tasvirlar (o'yma naqsh, toshbosma). Ranglar grafikada yordamchi vazifasini bajaradi.
61	O'zgarish	Changing	– bo'yoq qatlamidagi o'zgarish, shu sababli rasm yuzasining bir qismiga jilo berilmaydi, bo'yoqlar o'z yorqinligi va jarangini yo'qotadi.
62	Molbert	Easel	– (nem. malbrett – rassomlik san'ati uchun tokcha) – rassomlik san'ati uchun taxta yoki metal uskuna, turli balandlikda va turli nishablikda mato, karton yoki taxta bilan romlar qotiriladi.
63	Motiv	Motive	– 1) rassom tomonidan tasvir uchun tanlangan natura obyekti, kamdan-kam manzara. Motiv – bog'liqlik, rasm yoki etyudning tasvir yoki rang holatini aniqlaydi. 2) bezak san'atida – ko'p marota takrorlanishi mumkin bo'lgan ornament kompozitsiyasining

			asosiy elementi.
64	Muvozanat	Balance	–o‘quv natyurmorti yoki kompozitsiya, tasvirining qismlari, ranglar, o‘lcham, shaklning o‘zaro mos kelishi, sath og‘irligi mutanosibligi.
65	Ijodiy eksperiment	Creative experiment	– (лот. – eksperimentum – tajriba, qo‘llab ko‘rish) ijodiy jarayonda kartina yaratish maqsadida izlanish, tadqiqot qilish, yangi usullarni qo‘llash, sinab ko‘rish.
66	Faktura	Texture	– (lot. Fracture – qayta ko‘rib chiqish, qurish) – badiiy asarni his qilish hossalri, butun borliqning haqqoniy tasviri vositasi sifatida qo‘llanilgan.
67	Format	Format	– tasvir ishlanadigan yassi tekislik. Bo‘yi va eni hisoblab chiqilgan, tasvir ishlashga moslangan bo‘ladi. Format tanlash bajariladigan ishning umumiy ko‘rinishi va kayfiyatdan kelib chiqiladi. Rasm formati doim kompozitsiyaga mos kelishi kerak.
68	Realizm	Realism	– san‘atda: butun borliqning obyektiv tasviri. Ko‘pgina san‘at yo‘nalishi va oqimlariga hos bo‘lgan haqiqatga moyillikning namoyon bo‘lishi. Ular aniq yoki noaniq namoyon bo‘ladi, yoki umuman mavjud bo‘lmaydi.
69	Manzara	Landscape	– tasviriy san‘at janri, uning asosini yovvoyi yoki odam tasvirlagan tabiat tasviri hisoblanadi. Joylarning, arxitektura inshootlarining, dengiz va boshqalarning haqiqiy yoki hayoliy ko‘rinishi. Boshqa janrlarning portret foni sifatida ham qo‘llanishi mumkin.
70	Fon	Background	- (frantsuzcha - fond - tag, chuqurlik kismi) - naturada va tasviriy san'atda - shakllar ortida joylashgan muhit, tasvirda orqa plan. Tasviriy san'atda fon tasvirli yoki tasvirsiz bulishi mumkin.

	Dekorativ	Decorative painting	
71	Qarash nuqtasi	Watchpoint	–rassom tomonidan tanlangan kartinaga tomashabinning nigohi yo’naltirilayotgan nuqta.
72	Chiziqli perspektiva		
73	Guash	Gouache	– (fran. Guache, ital. guazzo suv bo’yog’i). 1. Tiniq bo’lmagan bo’yoq, suvda yelim (gummiarabik yoki dekstrin) va belil moddasini aralashmasi. Akvarelning bir turi sifatida paydo bo’lgan. Guashli bo’yoq rasm yuzasida qalin qatlam hosil qiladi. Belil bo’lganligi sababli, guashda chizilgan rasm qurish jarayonida ocharadi va baxmalga o’xshash mayin rangga aylanadi. Guash – qoplovchi, korpus bo’yog’i, ya’ni to’q ranglarni och ranglar bilan qoplash hususiyatiga ega va aksincha.
74	Eskiz	Sketch	– (frans. esquisse)– rassom ishlamoqchi bo’lgan asari yoki tasvirning oldindan qilingan taxminiy ishi.
75	Panglavha	Etude	– (frans. Etude – o’rganib chiqish) naturani o’rganib chiqish uchun ishlanadigan tasvir. Odatda katta san’at asari yoki haykal yasash uchun qo’llaniladi.
76	Animalizm	Animal	– (lot–jonivor, hayvonot) tasviriy san’atda hayvonlar, jonivorlarni ishlash.
77	Kuchli yorug’	Luminosity	– tasviriy san’atda rangning yorug’lik bilan yanada ko’proq boyitilishi; oldidagi boshqa buyumlarning rangidan ajratib olishi; grafikada esa bir–biriga qo’shni turgan predmet tonlaring

			bir–biridan ajralib chiqishi.
78	Qiyofa	Silhouette quite flat.	– naturada qomatning yoki predmetning umumiy ko`rinishi. San`at asarlarida: qomat deb ortiqcha detallar, ortiqcha hajmsiz turgan predmet yoki naturaga aytiladi.
79	Simmetriya	Symmetry	– predmet yoki kompozitsiya asarining shunday qurilishiki, bir xil turdagi qismlarning bir–biriga nisbatan parallel joylashishi, unda ixtiyoriy obyektning markaziy o`qidan bir xil uzoqlikdagi masofada joylashgan holati.
80	Dastgohli rang tasvir –	Easel painting	– nomi tasvir yaratiladigan dastgohdan kelib chiqqan. Dastgohli rang tasvir doimo o`z mazmuniga ega bo`ladi. Ularning badiiy hususiyatlari tashqi muhitga bog`liq emas.
81	Syujet	Story	– tasvirdagi aniq bir mavzu yoki voqeaning ko`rsatib berilishi. Bitta mavzu bir necha marotaba qaytarilishi mumkin. Syujet tasviriy san`at janrlaridan maishiy, tarixiy va botal janrlarida ko`p uchraydi.
82	Mavzu	Topic	– (grek) – rassom rasmda o`z fikrini ifodalashi uchun zarur bo`lgan mavjud voqeliklar doirasi.
83	Asosiy rang	Main flowerses	–rangtasvirda boshqa ranglarni aralashtirib tayyorlab bo`lmaydigan, aksincha ular yordamida boshqa barcha ranglarni tayyorlash mumkin bo`lgan ranglar.
84	Natura	Nature	–rassom uzoq vaqt kuzatib ishlash jarayonida bevosita tasvirlash uchun tanlagan voqelikdagi ob'ektlar.
85	Kuzatish moslamasi	Framing mat	-tabiatda ko`rinishni tanlash, tasvirni asosga (qog`oz, karton, mato va h.k.) joylashtirish va kompozitsiya uchun tik, yotiq yoki kvadrat holatdagi formatlar tanlashga kartondan yasalgan maxsus ko`rish moslamasi juda qulay asbob hisoblanadi.

			Eng oddiy kuzatish moslamasi sifatida qoʻl barmoqlaridan ham foydalanishingiz mumkin.
--	--	--	---

VIII. ADABIYOTLAR RO'YXATI

1.Asosiy adabiyotlar:

1. Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson–Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. s 664
2. S.Abdirasilov, N.Tolipov, N. Oripova. Rangtasvir: Toshkent– “O’zbekiston” – 2006/ 136 bet.
3. R.Xalilov Akvarel Izdatelstvo “Navruz”. T– 2013

2.Qo'shimcha adabiyotlar

1. Aggy Boshoff. Oil–painting Workshop. First American Edition, 2006 Published in the United States by DK Publishing, 375 Hudson Street, New York, New York,
2. Barrington Barber. Advanced DRAWING SKILLS a course in artistic excellence. The Publishing House, Bennetts Close, Cippenham, Slough, Berkshire SL1 5AP, England.2003/s-136
3. Paramon Edisionis, «Curso Completo de Dibujo y Pintura Artistica». SA, Barselona, Ispaniya 1992: s–127
4. Tolipov N., Abdirasilov S. , Oripova N. Rangtasvir (1–qism). Toshkent., 2002. TDPU
5. Frontz , Lesl i e. The watercol or course you’ve al ways wanted : gui ded l essons for begi nners and experi enced arti sts / Al l ri ghts reserved. Publ i shed i n the Uni ted States by Watson–Gupti l l Publ i cati ons, an i mpri nt of the Crown Publ i shi ng Group, a di vi si on of Pengui n Random House LLC, New York. Copyri ght © 2015 s. 69–76.
6. Abdirasilov S.,Tolipov N. “Rangtasvir” O'quv qo'llanma, Toshkent , 2005. "Bilim"
7. Sultanov X. “Rangtasvir” (grizaylda ishlash). Metodik qo'llanma. T.–2014. 114–b.